

ARMOEDE ONDER VROUWEN GROEIT SNEL

PARTICIPATIEF ONDERZOEK MET
VROUWEN, BELANGENBEHARTIGERS
EN UITVOERDERS VAN HET
ARMOEDEBELEID IN BRABANT

**"SAMEN ZOEKEN
NAAR OPLOSSINGEN"**

COLOFON

Armoede onder Brabantse vrouwen groeit snel is een uitgave van De Provinciale Vrouwenraad Noord-Brabant (PVR), Vereniging BUS en Stichting Zet

Datum: mei 2015
Auteur: drs. Anja van der Schoot, Zet
Referentie: ansc-W53501-147a15
ISBN/EAN: 978-90-79264-10-0

Provinciale Vrouwenraad Noord-Brabant

Mgr. Prinsenstraat 7
5142 SP Waalwijk
E-mail: pvr-nb@kpnplanet.nl
Website: www.vrouwen.net/pvr-nb

BUS

Lange Schijfstraat 109
5038 TT Tilburg
E-mail: info@debus.nl
Website: www.debus.nl

Zet

Postbus 271
5000 AG Tilburg
Telefoon: 013 5441440
E-mail: info@wijzijnzet.nl
Website: www.wijzijnzet.nl

Provincie Noord-Brabant

De activiteiten van PVR, BUS en Zet worden (mede) mogelijk gemaakt door subsidie van de provincie Noord-Brabant.

ARMOEDE ONDER BRABANTSE VROUWEN

Deze foto is een afbeelding van La Danaïde, een beeldhouwwerk van Auguste Rodin. Een van de deelnemers van het onderzoek stuurde deze foto en schreef daarbij: "Dit beeld van Rodin laat eigenlijk goed zien hoe ik me meermalen gevoeld heb, toch scheen er telkens weer een zon en krabbelde ik op".

VOORWOORD

Als vervolg op het uitgebrachte rapport van de PVR in juni 2013 met de titel *Vrouwen, armoede en sociale uitsluiting in Noord-Brabant* hebben we een nieuw onderzoek opgezet om de oorzaken van armoede onder Brabantse vrouwen, knelpunten en mogelijke oplossingen nader te onderzoeken. Langdurige armoede komt opvallend vaak voor onder vrouwen, zo vaak zelfs dat we spreken van feminisering van de armoede.

Dit nieuwe onderzoek gaat dieper in op de problematiek. Vooral de specifieke invalshoek van vrouwen komt aan bod en de mogelijkheden om vanuit deze armoedesituatie weer op de arbeidsmarkt te komen. Samen met de ervaringen van belangenbehartigers en uitvoerders van het armoedebeleid levert dit waardevolle aanknopingspunten op om de hulpverlening te verbeteren en te komen tot preventieve acties.

Het onderwerp is van maatschappelijk belang omdat er gesteld wordt dat de arbeidsparticipatie van deze vrouwen te gering is, maar er is weinig perspectief op regulier werk vanwege diverse oorzaken zoals gebrek aan betaalbare kinderopvang, gerichte scholing en werkaanbod. De provincie erkent de problematiek en heeft dit vervolg onderzoek financieel mogelijk gemaakt.

De PVR en BUS hebben, ieder vanuit hun eigen expertise, intensief samengewerkt in dit project. We hebben veel respect voor de vrouwen, die bereid waren aan het onderzoek mee te werken en voor hun kwetsbaarheid uit te komen. Ze hebben ons inzicht verschaft vanuit hun eigen beleving en praktische aanbevelingen gedaan aan beleidsmakers en uitvoerders van de bestaande regelingen.

We hopen met dit rapport duidelijk te maken dat langdurige armoede veelal vrouwen treft en een bijdrage te leveren om door concrete maatregelen armoede te helpen voorkomen en op te heffen.

Ria Demmers
Voorzitter Provinciale Vrouwenraad Noord-Brabant (PVR)

Francien Ketelaars
Voorzitter Vereniging Brabantse Uitkeringsgerechtigden Samen (BUS)

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	1
1 Samenvatting en conclusies	3
1.1 Vrouwen met een minimuminkomen	3
1.2 Knelpunten: een vergelijking.....	5
1.3 Op eigen kracht uit de armoede/uitkering	8
1.4 Verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede	8
1.5 Ervaringen met instanties	9
1.6 Tips om de hulpverlening te verbeteren	9
1.7 Armoede voorkomen	11
1.8 Structurele oorzaken armoede.....	12
1.9 Verschillen tussen mannen en vrouwen	12
Deel I Vrouwen met minimum inkomen	15
1 Persoonlijke achtergrond	17
1.1 Leeftijd.....	17
1.2 Etnische/culturele achtergrond	18
1.3 Gezinsituatie.....	19
1.4 Inkomsten	19
1.5 Duur uitkering	21
1.6 Opleiding	21
1.7 Dagbesteding	22
2 Financiële situatie	23
2.1 Beoordeling eigen financiële situatie.....	23
2.2 Waarom men niet of moeilijk rond kan komen.....	23
2.3 Kunt u uw kinderen en/of kleinkinderen geven wat u zou willen?	23
2.4 Wat missen uw (klein)kinderen omdat u het financieel moeilijk heeft? Wat kunt u hen niet geven?	24
3 Knelpunten en oplossingen	27
3.1 Belemmerende factoren om uit de uitkering/ armoede te geraken	27
3.2 Op eigen kracht uit armoede/uitkering	31
3.3 Steun van familie of vrienden.....	32
3.4 Gewenste ondersteuning	33
3.5 Ervaringen met instanties	34
3.6 Belangrijkste problemen met instanties	37
3.7 Tips van de vrouwen om hulpverlening te verbeteren	39
4 De toekomst	43
4.1 Armoede voorkomen	43
4.2 Wijze raad aan dochters en kleindochters	46
4.3 Toekomstdromen.....	47

Deel II Belangenbehartigers.....	51
1. Belangrijkste problemen van cliënten	53
1.2 Verschillen tussen mannen en vrouwen in aantal en soort klachten	53
1.3 Belang van onderscheid tussen mannen en vrouwen	54
1.4 Belemmerende factoren om uit de armoede te geraken	55
1.5 Knelpunten binnen de eigen organisatie	56
1.6 Tips om hulpverlening te verbeteren	56
1.7 Armoedebeleid van gemeenten	57
1.8 Op eigen kracht uit de armoede/uitkering	57
1.9 Verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede	58
1.10 Oorzaken	59
1.11 Armoede voorkomen	60
Deel III Uitvoerders	63
1 Belangrijkste aandachtsgebieden aanpak van armoede	65
1.2 Verschillen in problematiek tussen mannen en vrouwen	65
1.3 Houdt u in uw dienstverlening aan de cliënten rekening met verschillen tussen mannen en vrouwen?.....	66
1.4 Belemmerende factoren om uit de armoede te geraken	67
1.5 Knelpunten binnen de eigen organisatie	68
1.6 Op eigen kracht uit de armoede/uitkering	68
1.7 Niet op eigen kracht.....	69
1.8 Verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede	70
1.9 Oorzaken armoede onder vrouwen.....	70
1.10 Armoede voorkomen	72
Bijlage 1 Leden van de werkgroep	75
Bijlage 2 Lijst van afkortingen	77
Bijlage 3 Samenvatting 'Het vrouwelijke gezicht van armoede'	79
Bijlage 4 Conclusies rapport 'Vrouwen, armoede en sociale uitsluiting in Noord-Brabant'	83

INLEIDING

De Provinciale Vrouwenraad Noord-Brabant (PVR) en de Vereniging Brabantse Uitkeringsgerechtigden Samen (BUS) maken zich zorgen over de toenemende armoede onder Brabantse vrouwen. Ze willen graag een maatschappelijke discussie tot stand brengen over de structurele oorzaken van armoede en hoe we als samenleving gezamenlijk tot oplossingen kunnen komen om armoede te verminderen en in de toekomst te voorkomen. Een belangrijke vraag hierbij is waarom armoede vrouwen harder treft dan mannen.

AANLEIDING VOOR HET PROJECT

In 2012 hebben Feniks, stedelijk centrum voor emancipatie en Zet, in opdracht van de gemeente Tilburg, een onderzoek uitgevoerd over de emancipatie effecten van het lokale armoedebeleid. Uit dit onderzoek 'Het vrouwelijke gezicht van armoede' blijkt dat ruim driekwart van de mensen die rond moeten komen van een minimuminkomen bestaat uit vrouwen¹.

Om inzicht te krijgen in de situatie en kansen van vrouwelijke minima in heel Noord-Brabant heeft de PVR eind 2012 een verkennend onderzoek uitgevoerd onder alle Brabantse gemeenten. Uit dit onderzoek 'Vrouwen, armoede en sociale uitsluiting in Noord-Brabant' blijkt dat bijna de helft (46,48%) van de Brabantse vrouwen geen loon heeft, of een loon onder 70% van het bruto minimumloon². Bijna de helft van de Brabantse vrouwen is dus financieel afhankelijk van anderen. Voor mannen is dit 30%. Ze zijn kwetsbaar voor armoede bij echtscheiding of bij werkloosheid of overlijden van de partner.

Ondanks een gedegen armoedebeleid en ruimhartige toekenning van regelingen en voorzieningen neemt de armoede in Brabant gestaag toe. Het gaat inmiddels om 10% van de bevolking. Zo'n 25 jaar geleden lag dat percentage nog op 4%. Onder de minima neemt het aantal vrouwen disproportioneel toe. Inmiddels leven 15 op de 100 Brabantse vrouwen op of onder de armoedegrens. Van de kinderen die leven in een huishouden met een minimuminkomen, leeft 3/5 deel in een eenoudergezin met een bijstandsuitkering. Vrijwel altijd staat hier een alleenstaande moeder aan het hoofd.

De gemeenten die aan het onderzoek hebben deelgenomen geven aan dat ze uitgaan van een algemeen beleid, gericht op individuele maatwerkondersteuning.

Vrouwen zijn als specifieke doelgroep niet of onvoldoende in beeld bij politici en beleidsmakers. PVR en BUS hebben daarom besloten hun krachten te bundelen om samen armoede en sociale uitsluiting onder vrouwen zichtbaar en bespreekbaar te maken en met relevante partijen naar oplossingen te zoeken.

ONDERZOEKSMETHODE

Een enthousiaste werkgroep, bestaande uit leden van PVR en BUS, heeft een participatief onderzoek uitgevoerd onder:

- vrouwen met een minimum inkomen
- belangenbehartigers
- uitvoerders van het armoedebeleid

¹ Zie bijlage 3 voor een samenvatting van dit onderzoek

² Zie bijlage 4 voor een samenvatting van dit onderzoek

Aan deze drie groepen is gevraagd wat de belangrijkste oorzaken en knelpunten zijn en hoe ze die denken op te lossen. Dit onderzoek is aangevuld met een desk studie waarin de onderzoeksgegevens vergeleken zijn met landelijke gegevens. De uitkomsten hiervan zijn verwerkt in de deelrapportages. In het voorjaar van 2014 hebben enkele werkgroep leden lokale bijeenkomsten georganiseerd over vrouwen en armoede. De discussiepunten die dit opleverde zijn een belangrijke aanzet geweest voor de opzet van de drie deelonderzoeken.

Dit verkennende, participatieve onderzoek is uitgevoerd door de vrouwen van de werkgroep³. Ze zijn allen betrokken bij organisaties die zich inzetten om armoede te bestrijden. Ongeveer de helft van deze vrouwen behoort zelf tot de doelgroep, ze zijn ervaringsdeskundigen. In de bijlage vindt u een overzicht van de werkgroepleden. De werkgroep was verantwoordelijk voor het hele onderzoeksproces.

Voordelen van deze participatieve onderzoeksmethode zijn onder andere dat de vragenlijsten beter aansluiten bij de leefwereld van de respondenten en dat het gemakkelijker is om toegang te krijgen tot de onderzoeksdoelgroep. Vooral in het deelonderzoek van vrouwen met een minimuminkomen was er sprake van vertrouwen en wederzijds respect. De geïnterviewde vrouwen werkten graag mee omdat ze het gevoel kregen dat ze een verschil konden maken, niet alleen voor zichzelf maar ook voor vrouwen die in een soortgelijke situatie zitten. In totaal zijn 58 interviews afgenomen. Het was iets moeilijker om medewerking te krijgen van belangenbehartigers en uitvoerders. Gedeeltelijk lag dit aan hun volle agenda's in een tijd dat alles in het teken stond om de invoering van de decentralisaties rond te krijgen. Uiteindelijk zijn interviews afgenomen met 14 belangenbehartigers en 20 uitvoerders. Wat opvalt is hun grote bereidheid om ervaringen uit te wisselen. In het voorjaar van 2015 wil de werkgroep een werkconferentie organiseren waarin de drie partijen gezamenlijk op zoek gaan naar oplossingen.

Een nadeel van deze participatieve onderzoeksmethode is dat de resultaten niet representatief zijn voor heel Brabant. Omdat we afhankelijk waren van de contacten van de werkgroep leden zijn sommige gemeenten oververtegenwoordigd terwijl in andere gemeenten helemaal geen interviews zijn afgenomen. Toch denken we dat de voordelen opwegen tegen de nadelen. Het onderzoek heeft veel informatie opgeleverd. Knelpunten en mogelijke oplossingen komen duidelijk in beeld en kunnen gedeeld worden met alle gemeenten in Brabant. De maatschappelijke relevantie komt duidelijk tot uiting, evenals de behoefte aan samenwerking.

LEESWIJZER

We beginnen dit onderzoeksverslag met een samenvatting waarin we de uitkomsten van de drie deelonderzoeken vergelijken en de belangrijkste conclusies beschrijven. Daarna volgen de rapportages van de afzonderlijke deelonderzoeken.

In deel I komen Brabantse vrouwen aan het woord die rond moeten komen van een minimuminkomen. Ze geven ons een uitgebreide kijk in hun leefwereld en geven waardevolle suggesties om de hulpverlening te verbeteren en armoede te voorkomen. Hun situatie wordt vergeleken met landelijke cijfers en ontwikkelingen.

Deel II is een verslag van het onderzoek onder belangenbehartigers en in deel III staan de resultaten van de uitvoerders van het armoedebeleid.

³ Zie bijlage 1 voor deelnemers aan de werkgroep

1 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

De Provinciale Vrouwenraad Noord-Brabant (PVR) en de Vereniging Brabantse Uitkeringsgerechtigden Samen (BUS) willen armoede en sociale uitsluiting onder vrouwen zichtbaar en bespreekbaar maken en samen met relevante partijen naar oplossingen zoeken. Een werkgroep bestaande uit leden van de PVR en BUS heeft verkenningen uitgevoerd onder vrouwen met een minimuminkomen, belangenbehartigers en uitvoerders van het armoedebeleid. Aan deze drie groepen is gevraagd wat de belangrijkste oorzaken en knelpunten zijn en hoe ze die denken op te lossen. In dit hoofdstuk vergelijken we de uitkomsten van deze drie deelonderzoeken en beschrijven we de belangrijkste conclusies.

1.1 VROUWEN MET EEN MINIMUMINKOMEN

Brabantse vrouwen die rond moeten komen van een minimum inkomen hebben ons een kijkje gegeven in hun leefwereld. Ze vertellen hoe ze in deze situatie zijn beland, hoe ze erin slagen het hoofd boven water te houden, wat hun dromen voor de toekomst zijn en bovenal wat er zou moeten gebeuren om uit de armoede te komen. Ze willen zich uit de situatie van armoede en afhankelijkheid bevrijden, hoe verschillend hun persoonlijke situaties ook. Zij willen een beter leven. En als zij kinderen hebben willen zij vooral ook een beter toekomstperspectief voor hun kinderen. Hun ervaringen zijn een onmisbare schakel voor het toekomstige armoedebeleid. In deel I leest u hun hele verhaal. In totaal hebben 58 Brabantse vrouwen meegewerkt aan het onderzoek. Ze vonden dit belangrijk omdat ze hiermee een verschil kunnen maken, niet alleen voor zichzelf maar ook voor vrouwen die in een soortgelijke situatie zitten.

ACHTERGROND

Ruim de helft van de onderzoeksgroep is alleenstaande moeder en ruim een kwart is boven de 55 jaar. Meer dan de helft is van buitenlandse afkomst, voor heel Nederland is dat 35%. Het aantal vrouwen dat langdurig onder de lage-inkomensgrens leeft is opvallend hoog, 64% leeft al langer dan drie jaar van een uitkering.

Onder de vrouwen zijn er 27 met een WWB uitkering en zes met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Ook zien we de opkomst van de 'werkende armen': Twaalf vrouwen hebben betaald werk, al of niet met een aanvulling vanuit de WWB. Zeven vrouwen zijn hun baan verloren en krijgen een WW-uitkering waarvan ze onvoldoende rond kunnen komen.

Het opleidingsniveau is redelijk hoog: 32 vrouwen (59%) hebben MBO of hoger. Het hoge opleidingsniveau kan een reden zijn dat ze aan dit onderzoek mee wilden werken, ze durven over hun armoede te praten en het taboe te doorbreken. Een combinatie van factoren zorgt ervoor dat ze ondanks een goede opleiding in de armoede raken.

ONDERBENUTTING VROUWELIJK POTENTIEEL

De achtergrond van de onderzoeksgroep sluit aan bij een vorig onderzoek van de PVR waaruit blijkt dat bijna de helft (46,48%) van de Brabantse vrouwen geen loon, of een loon onder 70% van het bruto minimumloon heeft en financieel afhankelijk is van anderen⁴. Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede bij echtscheiding of bij werkloosheid of overlijden van de partner.

In de Brabantse economie zien we een onderbenutting van vrouwelijk potentieel. Meisjes behalen tegenwoordig een hoger onderwijs niveau dan jongens, maar veel van dit talent wordt niet ingezet. Vrouwen verdienen slechts 56% van wat mannen ontvangen. Deze inkomens kloof is de afgelopen tien jaar niet kleiner geworden. Minder loon betekent ook lagere uitkeringen en pensioenen.

ELKE MAAND GELD TEKORT

Bijna driekwart (73,6) van de vrouwen geeft aan dat ze niet of moeilijk rond kunnen komen. Vijf vrouwen zeggen dat ze voldoende inkomen hebben en 10 hebben genoeg voor dagelijks levensonderhoud maar geen geld voor extra's zoals deelname aan sport en verenigingsleven. De vrouwen geven aan dat het inkomen te laag is en de vaste lasten te hoog. Dit komt overeen met berekeningen van het Nibud in 2014⁵. Een echtpaar in de bijstand met twee kinderen heeft iedere maand 50 euro te weinig om alle noodzakelijke uitgaven te betalen. Een echtpaar met drie kinderen heeft iedere maand een tekort van maar liefst 150 euro. Hierbij heeft het Nibud geen uitgaven meegerekend voor cadeautjes sporten of uitjes, ook wel sociale participatie genoemd. Belangenorganisaties merken op dat het Nibud bij deze berekeningen uitgaat van minimale kosten voor wonen, voeding en verzorging en dat de vaste lasten niet in overeenstemming zijn met het huidige prijsniveau. Bovendien gaat de berekening ervan uit dat mensen gebruik maken van alle mogelijke toeslagen en voorzieningen. Uit onderzoeken van het Nibud blijkt dat ruim de helft van huishoudens met een laag inkomen niet weten waar ze recht op hebben. Voor huishoudens met een bijstandsuitkering geldt dat zelfs voor één op de drie⁶.

Gezondheidsproblemen waar bijna de helft (45,2%) mee worstelen betekenen extra uitgaven. Ook schulden (32%) en het ontvangen van geen of te weinig financiële steun of alimentatie van de ex-partner (22,6%) spelen een rol.

⁴ *Vrouwen, armoede en sociale uitsluiting in Noord-Brabant*, PVR, april 2013.

⁵ <http://www.nibud.nl/over-het-nibud/actueel/nieuws/artikel/nibud-gezinnen-op-bijstandsniveau-komen-structureel-geld-tekort.html>.

⁶ Cijfers zijn gebaseerd op onderzoeken van het Nibud in Etten-Leur (204) en Kampen (2011)

1.2 KNELPUNTEN: EEN VERGELIJKING

Waarom is het moeilijk om uit de armoede te geraken? Deze vraag hebben we aan zowel de vrouwen, belangenbehartigers als uitvoerders voorgelegd. Opvallend is dat de perceptie van de uitvoerders nogal afwijkend is van de vrouwen zelf en de belangenbehartigers. Wat betekent dat voor de uitvoering en het beleid?

Knelpunten	Vrouwen N=58	Belangen- Behartigers N=14	Uitvoer- ders N=20
Te laag inkomen/ uitkeringen te laag	38	11	2
Gezondheidsproblemen	32	10	4
Stapelning van bezuinigingen	31	10	4
Schulden	22	10	8
Veel tegenslag gehad	19	7	10
Moeite om betaald werk met zorg voor kinderen te combineren	18	9	18
Onvoldoende opleiding	16	6	12
Geen of weinig financiële steun of alimentatie ex-partner	12		
Gebrekkige beheersing Nederlandse taal	7	8	9
Weinig kans op betaald werk boven minimumloon/sociaal minimum	6	11	10
Wachten op verblijfsdocumenten	2	5	3
Zorg voor naasten (mantelzorg)	2	5	11
Onvoldoende kennis ondersteuningsmogelijkheden		6	10
Economische conjunctuur		8	9
Wijzigingen sociale wetgeving		6	3

TE LAAG INKOMEN/UITKERINGEN TE LAAG

Vrouwen en belangenbehartigers geven aan dat het moeilijk rond komen is van een uitkering, zeker gecombineerd met allerlei bezuinigingen van de laatste jaren. Slechts twee van de uitvoerders zien dit als een belangrijk knelpunt.

De hoge score bij de vrouwen kan verklaard worden omdat ze langdurig van een uitkering afhankelijk zijn en weinig perspectief hebben op verbetering van de situatie. Dit geldt voor veel mensen.

Uitdaging voor de uitvoerders is om de perspectieven voor mensen met een minimuminkomen te vergroten. Er zal altijd een groep zijn die afhankelijk blijft van een uitkering. Voor hen lijkt verhoging van de uitkering en/of andere financiële tegemoetkomingen de enige optie om uit de armoede te komen.

GEZONDHEIDSPROBLEMEN

Meer dan de helft van de vrouwen uit dit onderzoek heeft te kampen met gezondheidsproblemen. Chronisch zieken en mensen met een (arbeids)beperking zijn langdurig en vaak ook blijvend afhankelijk van een uitkering. Daarnaast hebben ze hogere kosten voor hun levensonderhoud. Door de uitvoerders is dit slechts vier keer als een belangrijk knelpunt genoemd.

Wat kan de nieuwe Participatiewet voor hen betekenen?

MOEITE OM BETAALD WERK MET ZORG KINDEREN EN NAASTEN TE COMBINEREN

Uitvoerders zien de zorgtaken als belangrijkste belemmering (90%). Dit geldt voor minder dan 1/3 van de vrouwen (31%). Feit blijft dat zorgtaken niet gelijk over mannen en vrouwen zijn verdeeld. Alleenstaande moeders dragen ook vaak alle financiële lasten voor de kinderen. In dit onderzoek ontvangen 12 vrouwen geen alimentatie van hun ex-partner.

Het combineren van arbeid en zorg vraagt veel energie en inventiviteit. De beschikbaarheid van goede en betaalbare kinderopvang is een belangrijke voorwaarde. Toch ligt het grotendeels aan andere factoren dat bijstandsmoeders zo moeilijk een betaalde baan met voldoende inkomen krijgen. Gemiddeld vond in Nederland slechts 7,3% van de mensen die eind 2012 een bijstandsuitkering ontvingen een baan in 2013 (CBS). Mannen en jongeren tot 35 jaar in de bijstand slaagden er het meest in om werk te vinden. Voor alle leeftijden geldt dat mannen relatief vaker uitstromen naar werk dan vrouwen. Gemiddeld vond een op de tien mannen die eind 2012 een bijstandsuitkering ontvingen een baan in 2013, tegenover iets meer dan een op de twintig vrouwen⁷.

Kan genderspecifiek maatwerk ertoe bijdragen dat meer vrouwen naar een betaalde baan met voldoende inkomen doorstromen?

SCHULDEN

In dit onderzoek geven 22 vrouwen (38%) aan schulden te hebben. Een preventieve aanpak had veel ellende kunnen voorkomen. Er zijn ook signalen dat moeders geen hulp durven te vragen, omdat ze dat zien als een bewijs van onvermogen en bang zijn dat de kinderen daarom uit huis geplaatst zullen worden.

Veel vrouwen kampen bovendien met schulden die zijn veroorzaakt door hun mannen of zonen.

⁷ CBS, Webmagazine, 16 oktober 2014.

Uit een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening komt naar voren dat de vrouwen in meer dan de helft van de gevallen alleen opdraaien voor de schuld⁸. Wanneer vrouwen in gemeenschap van goederen zijn getrouwd, zijn beide partners verantwoordelijk voor de schulden. De schuldeisers kijken niet naar wie de schuld heeft gemaakt, maar bij wie ze het makkelijkste loonbeslag kunnen leggen. In 2014 is een wetsvoorstel ingediend waarbij de gemeenschap van goederen niet langer de standaard zal zijn als je gaat trouwen en je niet verantwoordelijk kunt worden gesteld voor schulden van de partner.

TEGENSLAG

Armoede wordt meestal veroorzaakt door een combinatie van factoren: (langdurig) laag inkomen, gebrek aan maatschappelijke deelname en onvoldoende toegang tot overheidsvoorzieningen zoals onderwijs, huisvesting en gezondheidszorg. Vaak wordt dat geïnterpreteerd als tegenslag in het leven.

Gaat het hier om individuele tegenslag of om een structureel probleem? Moeten de oorzaken van armoede niet eerder gezocht worden in de manier waarop onze samenleving is georganiseerd?

Mensen die langdurig in armoede leven ervaren, naast financiële en administratieve problemen, ook problemen op school, op de arbeidsmarkt, in de huisvesting, met justitie, met de gezondheid en in het gezin. Bovendien leidt armoede tot sociale uitsluiting, niet meer mee kunnen doen op verschillende domeinen. Niemand kiest ervoor om arm te zijn. Zelfs met een betaalde baan kan iemand onder de armoedegrens leven. En mensen kunnen arm worden door (slechts) één ingrijpende gebeurtenis, zoals een relatiebreuk of echtscheiding.

ONVOLDOENDE OPLEIDING

De vrouwen uit de onderzoeksgroep zijn redelijk hoog opgeleid, 32 vrouwen (59%) hebben MBO of hoger. Toch lukt het hen met deze opleiding niet of nauwelijks om betaald werk te vinden. Veel vrouwen willen daarom graag een aanvullende opleiding volgen om hun kansen op betaald werk te vergroten. De criteria van de WWB en andere uitkeringen laten het niet altijd toe om met behoud van uitkering een opleiding te volgen die de vrouwen beter kwalificeert voor de arbeidsmarkt. Boven de 30 jaar worden geen fondsen beschikbaar gesteld voor studie en opleiding, evenmin als voor het behalen van een hogere kwalificatie dan MBO-2.

Belangenbehartigers en uitvoerders noemen als belangrijk knelpunt een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal. Voor de onderzoeksgroep van de vrouwen is dit slechts voor 7 vrouwen een knelpunt.

⁸ KWIZ (2009), *Het kind van de rekening. Een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening*, Groningen.

1.3 OP EIGEN KRACHT UIT DE ARMOEDE/UITKERING

We vroegen aan alle drie de partijen of mensen op eigen kracht uit de armoede kunnen komen.

Op eigen kracht	Vrouwen N=58	Belangenbehartigers N=14	Uitvoerders N=20
Ja	22	5	11
Nee	32	8	13*
Weet niet	4	1	

**Sommige organisaties geven zowel ja als nee aan omdat sommigen wel op eigen kracht uit de armoede kunnen raken en anderen niet.*

Van de 58 vrouwen denken er 22 op eigen kracht uit de armoede te kunnen komen. Dit denken ze te bereiken door een baan te vinden (9), hun schulden af te lossen (5), een opleiding te volgen (2) of door hun doorzettingsvermogen (4). Ruim de helft van de vrouwen (32) denkt niet of alleen met professionele hulp uit de armoede te komen. Een combinatie van factoren zoals leeftijd, langdurige uitkeringsafhankelijkheid en gezondheidsproblemen geven hen weinig hoop op verbetering in de toekomst. De helft van de vrouwen geeft aan ook binnen hun eigen sociale netwerk terecht te kunnen voor hulp.

De meeste uitvoerders en belangenbehartigers geven aan dat een combinatie van eigen kracht en de juiste ondersteuning noodzakelijk is. Ook merken ze op dat ondersteuning aan bepaalde voorwaarden dient te voldoen zoals een goede samenwerking en doorverwijzing, goede toegankelijkheid en flexibele regelgeving. Een uitvoerende professional heeft veel vertrouwen in de huidige Participatiewet en Welzijn Nieuwe Stijl/ De Kanteling. Ze denkt dat hierdoor cliënten alle vaardigheden leren om zo zelfstandig mogelijk de weg te vinden naar instanties op het gebied van Werk en Inkomen en naar voorzieningen voor inkomensondersteuning.

1.4 VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE BESTRIJDING VAN ARMOEDE

De antwoorden op de vraag waar de belangrijkste verantwoordelijkheid ligt voor de bestrijding van armoede tonen aan dat het als gedeelde verantwoordelijkheid wordt ervaren, al worden niet altijd dezelfde partijen genoemd.

Verantwoordelijkheid	Vrouwen N=58	Belangenbehartigers N=14	Uitvoerders N=20
Landelijke overheid	5	8	13
Lokale overheid	5	8	12
Instellingen als maatschappelijk werk en schuldhulpverlening	7	4	9
Werkgevers	3	1	6
Vakbonden		1	4
Samenleving		1	1
Bij de mensen zelf	3	8	16

1.5 ERVARINGEN MET INSTANTIES

Aan de vrouwen is gevraagd bij welke gemeentelijke regelingen, organisaties of mensen ze terecht kunnen voor ondersteuning en wat hun ervaringen daarmee zijn. De meningen hierover zijn sterk verdeeld onder de respondenten. Sommige vrouwen zijn erg tevreden en vonden een luisterend oor. Ze kregen zonder veel moeite bijzondere bijstand of andere faciliteiten en werden geholpen hun problemen op te lossen. Helaas zijn er ook veel negatieve ervaringen, met name over het verkrijgen van bijzondere bijstand en kwijtschelding gemeentelijke belastingen, over het functioneren van de casemanager en over de schuldhulpverlening. Op pagina 35 treft u een uitgebreide tabel aan waarin de ervaringen met de diverse instanties zijn gespecificeerd.

De belangrijkste problemen die vrouwen met instanties ervaren zijn:

- Problemen met regelgeving en bureaucratie (9).
- Afwijzing bijzondere bijstand en andere gemeentelijke regelingen (9).
- Gebrek aan ondersteuning, begrip en flexibiliteit casemanager (6).
- Bejegening (5).
- Problemen om passende opleiding te volgen (4).

Per gemeente verschillen de uitvoeringscriteria. In de ene plaats is het bijvoorbeeld veel eenvoudiger om bijzondere bijstand te krijgen dan in een andere gemeente. Bovendien speelt de houding en het gedrag van de casemanager een grote rol.

Sommige vrouwen treffen een casemanager die begrip heeft voor haar situatie en flexibel omgaat met de regels. Veel vrouwen hadden dat geluk niet, ze troffen een hulpverlener die eerder een sta-in-de-weg was dan een steun en stimulant.

Armoede is niet iets waar je snel voor uit komt. Het gaat vaak gepaard met schaamte en veel vrouwen vinden het moeilijk om hulp te vragen. Ze proberen het eerst zelf op te lossen en pas als de situatie volledig uit de hand dreigt te lopen kloppen ze aan. Helaas is de beeldvorming over mensen die van een minimuminkomen moeten rond komen vaak negatief en dikwijls gebaseerd op vooroordelen. Ook bij de officiële instanties ervaren de vrouwen deze vooroordelen. Ze voelen zich niet serieus genomen of met achterdocht behandeld.

1.6 TIPS OM DE HULPVERLENING TE VERBETEREN

Er is in Nederland een uitgebreid systeem van sociale zekerheid. Bedoeld als veilig vangnet voor mensen die in de problemen raken, blijkt dit systeem in de praktijk in veel gevallen te ontaarden in overmatige bureaucratie en betutteling. De vrouwen vinden dat er te veel regels zijn die elkaar soms ook nog tegenwerken. Ze voelen zich van het kastje naar de muur gestuurd. De procedures om iets voor elkaar te krijgen duren vaak erg lang.

De vrouwen hebben waardevolle aanbevelingen voor de instanties om hun dienstverlening te verbeteren. Opvallend hierbij is de grote hoeveelheid (22) aanbevelingen gericht op een betere bejegening:

- Bejegening verbeteren (22).
- Verminderen bureaucratie (6).
- Betere verlening van bijzondere bijstand (5).
- Betere informatievoorziening (5).
- Betere samenwerking instanties (3).

De volledige lijst met aanbevelingen vindt u op de pagina's 40 en 41.

Inzet van de ervaringsdeskundigheid van vrouwen met een minimum inkomen zou de dienstverlening aanmerkelijk kunnen verbeteren. Een goed voorbeeld hiervan is De Link in België. De Link verzorgt een opleiding voor ervaringsdeskundigen waarna zij tewerk worden gesteld binnen maatschappelijke organisaties⁹.

De belangenorganisaties hebben de volgende tips voor de uitvoerende instanties om hulpverlening aan mensen met een uitkering te verbeteren:

- Vereenvoudigen formulieren (11).
- Verminderen bureaucratie (10).
- Betere informatievoorziening (8).
- Bejegening verbeteren (7).
- Betere bereikbaarheid (7).
- Betere onderlinge samenwerking (7).
- Mensen eerder ondersteunen (5).
- Ruimhartiger toekennen van regelingen (5).
- Beleid meer richten op preventie (5).

Gemeenten hebben de regierol in het armoedebeleid. Belangenbehartigers signaleren positieve ontwikkelingen bij een aantal gemeenten maar uiten ook hun zorgen.

In onderstaande tabel vergelijken we de tips van vrouwen en belangenbehartigers met de belangrijkste aandachtsgebieden van de uitvoerende organisaties. Opvallend is dat bevorderen van de deskundigheid slechts drie keer genoemd wordt door de uitvoerders, terwijl vrouwen en belangenbehartigers daar veel aanbevelingen voor hebben. Preventie, samenwerking en verminderen bureaucratie hebben bij alle partijen een grote prioriteit.

Belangrijkste tips vrouwen en belangenbehartigers vergeleken met belangrijkste aandachtsgebieden uitvoerders	Vrouwen N=58	Belangen- behartigers N=14	Uitvoerders N=20
Bejegening verbeteren/deskundigheid hulpverleners	22	7	3
Verminderen bureaucratie	6	10	10
Ruimhartiger toekennen van regelingen	5	5	4
Betere Informatievoorziening	5	8	
Betere bereikbaarheid	2	7	
Mensen eerder ondersteunen		5	
Vereenvoudigen formulieren	2	11	
Betere onderlinge samenwerking		7	14
Beleid meer richten op preventie		5	13

⁹ <http://www.de-link.net>.

1.7 ARMOEDE VOORKOMEN

In het onderzoek is aan alle partijen gevraagd (open vraag) wat er zou moeten gebeuren om te voorkomen dat mensen in de armoede geraken.

Hoe is armoede te voorkomen?	Vrouwen N=58	Belangen- behartiger s N=14	Uitvoerders N=20
Bevorderen werkgelegenheid	26	2	6
Meer sociale zekerheid	22	6	5
Preventie en voorkomen schulden	13	6	17
Scholing en inburgering	7	0	2
Meer maatregelen voor kinderen	4	0	2
Verlaging vaste lasten	3	0	0
Sociale nivellering	2	5	3
Eigen verantwoordelijkheid burgers	0	3	4

WERKGELEGENHEID

Bevorderen van werkgelegenheid wordt door de vrouwen het meest genoemd (26 keer), met als belangrijke voorwaarde dat de baan ook behouden blijft. Er moet voldoende aandacht zijn voor de combinatie van betaald werk en zorgtaken en werken moet voldoende inkomen bieden. Voorgesteld wordt om het minimumloon te verhogen en lonen van vrouwen gelijk te stellen aan die van mannen.

Mensen met een beperking die geen regulier werk kunnen verrichten moeten goed ondersteund worden.

Opvallend is dat slechts een kwart van de uitvoerders het bevorderen van werkgelegenheid benoemt, terwijl doorstroming naar werk toch een belangrijke pijler is van het armoedebeleid.

SOCIALE ZEKERHEID

De vrouwen vinden dat er een goede regeling van sociale zekerheid moet zijn voor mensen die door een combinatie van factoren niet aan het arbeidsproces kunnen deelnemen. In totaal werden 22 suggesties gegeven om dit te bereiken: de uitkeringen verhogen (13), betere regeling van de toeslagen (2), betere ondersteuning (4), flexibel toepassen van de regels (2) en lagere ziektekosten (1).

Uitvoerders en belangenbehartigers denken eerder aan een vereenvoudiging van de regelgeving in plaats van het verhogen van de uitkeringen.

PREVENTIE

Als mensen in de problemen dreigen te komen zou er eerder ondersteuning geboden moeten worden. Vrouwen adviseren een snellere hulpverlening (7), betere informatievoorziening (2) en vroegtijdige schuldhulpverlening en budgettering (4). Daarbij merkt men wel op dat als je structureel te weinig geld hebt budgettering weinig zin heeft omdat er niet meer met posten geschoven kan worden.

Uitvoerders vinden dat naast ondersteuning door professionals, ook het eigen netwerk en lotgenoten aangesproken moeten worden. Uit het onderzoek blijkt dat de helft van de vrouwen regelmatig bij familie of vrienden terecht kunnen voor ondersteuning. Voor de andere helft geldt dat zelden of nooit.

Voor vroeg signalering is een goede samenwerking met bijvoorbeeld woningbouwcorporaties en energieleveranciers gewenst zodat bij achterstand in betalingen meteen een budgetcoach ingeschakeld kan worden.

SOCIALE NIVELLERING

In alle drie de groepen gaan er stemmen op voor een eerlijkere verdeling van de welvaart door bijvoorbeeld meer belasting voor de hogere inkomensgroepen, verhoging minimumloon of de invoering van een basisinkomen. Ook is er aandacht voor de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen: waardeer onbetaalde arbeid, bevorder financiële zelfredzaamheid en zorg voor gelijke salarissen van mannen en vrouwen.

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID BURGERS

Enkele uitvoerders en belangenbehartigers vinden dat mensen in armoede meer zelf de regie moeten nemen en elkaar versterken door lotgenotencontact.

1.8 STRUCTURELE OORZAKEN ARMOEDE

De armoede in Brabant is de laatste decennia toegenomen van 4% tot 10% van de bevolking, waarvan ongeveer driekwart uit vrouwen bestaat. De welvaart is gegroeid maar de kloof tussen arm en rijk is toegenomen. Waaraan ligt dat? Welke processen spelen er in onze samenleving die zorgen voor een toename van de armoede? Wij waren benieuwd wat belangenbehartigers en uitvoerders denken over de structurele oorzaken van de armoede. Een duidelijk antwoord kon op deze moeilijke vraag niet gegeven worden, maar wel komen een aantal facetten aan het licht:

- Onvoldoende (toeleiding naar) betaald werk.
- Ongelijke verdeling van betaald werk.
- Gendereffecten zoals financiële afhankelijkheid vrouwen, ongelijke verdeling zorgarbeid, traditionele rolverdeling man-vrouw.
- Bureaucratie en complexiteit van regelingen.

1.9 VERSCHILLEN TUSSEN MANNEN EN VROUWEN

Een belangrijke vraag in dit onderzoek was waarom armoede vrouwen harder treft dan mannen.

Bijna de helft van alle Brabantse vrouwen heeft geen loon of een loon onder 70% van het bruto minimumloon¹⁰. Ze zijn financieel afhankelijk van anderen en kwetsbaar voor armoede bij echtscheiding of bij werkloosheid of overlijden van de partner. Hoewel de arbeidsdeelname van vrouwen sterk is toegenomen werken vrouwen vaak in deeltijd en is er ook nog steeds een beloningsverschil tussen mannen en vrouwen. Veel vrouwen uit de onderzoeksgroep willen (meer) betaald werk maar komen niet aan de slag. Bijna de helft verricht vrijwilligerswerk.

De traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen blijft een grote rol spelen. Vrouwen zorgen het meest voor de kinderen en naasten(mantelzorg). Van de onderzoeksgroep zorgt 53,4% voor de kinderen en verleent 13,8% mantelzorg. Na een scheiding blijven kinderen in 80% van de gevallen bij hun moeder wonen en slecht 5% woont full time bij de vader. Bij de overige 15% is er sprake van co-ouderschap. In dit onderzoek was ruim de helft van de vrouwen alleenstaand ouder. Slechts een minderheid van hen ziet de zorg voor de kinderen echter als een belemmering om (meer) te werken. Opvallend is dat 90% van de uitvoerders denkt dat het moeilijk is om betaald werk met de zorg voor kinderen te combineren. Niet bekend is of deze vooronderstelling ondersteuning voor uitstroom naar betaald werk belemmert.

¹⁰ Zie bijlage 3.

Problematische schulden komen bij 32% van de onderzoeksgroep voor. Het is niet bekend of vrouwen meer schulden hebben dan mannen. Wel blijkt dat gescheiden vrouwen vaak opdraaien voor schulden die door hun ex-partner veroorzaakt zijn. Meer dan de helft van de vrouwen uit dit onderzoek kampt met gezondheidsproblemen en zien dat als een van de belangrijkste oorzaken van hun lage inkomen. Het veel voorkomende huiselijk geweld van de partner vergroot ook het risico op armoede en sociale uitsluiting. Huiselijk geweld heeft vaak gevolgen voor de gezondheid en kan ertoe leiden dat ze hun baan kwijtraken. Als ze besluiten hun gewelddadige partner te verlaten heeft deze scheiding meestal ook financiële consequenties.

De meeste organisaties van belangenbehartigers en uitvoerders zien duidelijk verschillen in de problematiek met betrekking tot armoede tussen vrouwen en mannen. Dit geldt voor 16 van de 20 uitvoerders en 7 van de 14 belangenbehartigers.

Negen van de 14 belangenbehartigers vinden het belangrijk om in beleid en praktijk rekening te houden met deze verschillen, bij de uitvoerders zijn dat er 9 van de 20. Hoe er in de dienstverlening aan cliënten rekening gehouden wordt met deze verschillen is in dit onderzoek niet duidelijk geworden. Wij hopen dat dit onderzoek een bijdrage kan leveren aan een verbetering van dienstverlening en beleid. Met name de suggesties van de ervaringsdeskundige vrouwen vormen hiervoor een belangrijke aanzet.

DEEL I

VROUWEN MET MINIMUM INKOMEN

In dit eerste deel komen de vrouwen met een minimum inkomen zelf aan het woord. In totaal hebben 58 vrouwen aan het onderzoek deelgenomen.

De meeste respondenten komen uit de gemeenten Nuenen, Waalwijk, Uden, Breda, Tilburg, Oss, Den Bosch, Sint-Michielsgestel en Helmond. Vrijwel alle geïnterviewde vrouwen zijn actief in belangenorganisaties en/of hebben de weg gevonden naar ondersteuning en zijn benaderd via een hulpverlenende instantie. Zo werden bijvoorbeeld enkele vrouwen benaderd die deelnamen aan een cursus Nederlands. De vragenlijst werd in de les besproken en meteen ingevuld. Dit was tevens een mooie manier om hen wegwijs te maken in de Nederlandse wetgeving en de ondersteuningsmogelijkheden. Waar mogelijk zijn de resultaten van het onderzoek vergeleken met landelijke gegevens.

De belangrijkste doelstelling voor dit deelonderzoek was om de knelpunten en eventuele oplossingen, zoals de vrouwen dit zelf zien (subjectief) voor het voetlicht te brengen. We willen de beleidsmakers en uitvoerders laten zien hoe vrouwen met een minimum inkomen dat ervaren, waar ze tegenaanlopen en welke oplossingen ze zelf hebben.

1 PERSOONLIJKE ACHTERGROND

1.1 LEEFTIJD

Leeftijd	Aantal	Percentage
Jonger dan 27 jaar	2	3
27 - 40 jaar	15	26
40 - 55 jaar	19	33
55 - 67 jaar	16	28
67 jaar of ouder	6	10

In vergelijking met de totale Nederlandse bevolking met een minimum inkomen, namen aan dit onderzoek relatief weinig vrouwen onder de 27 jaar deel. De overige leeftijdsgroepen zijn een goede afspiegeling van de Nederlandse situatie.

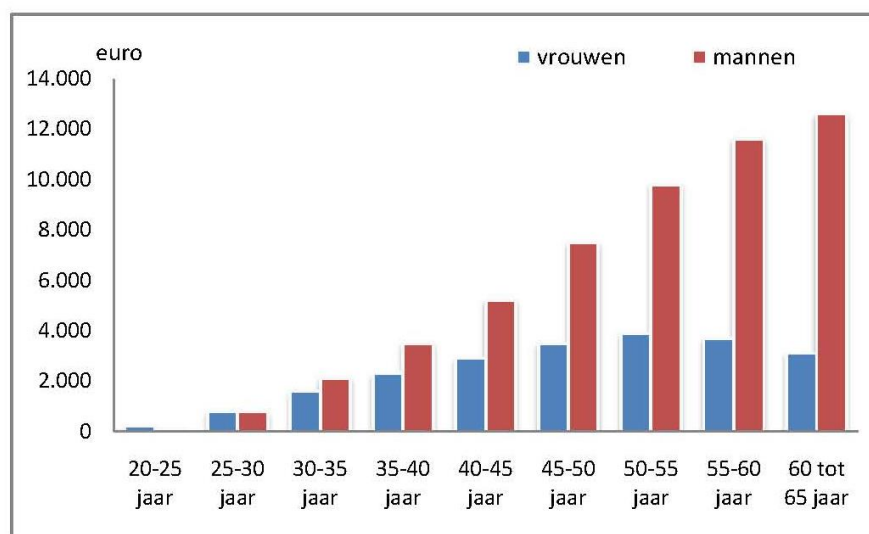
Vrouwen in Nederland met een met een WW, WWB of arbeidsongeschiktheidsuitkering	Aantal	Percentage
Vrouwen jonger dan 27 jaar	77.870	9
Vrouwen 27 - 45 jaar	275.314	34
Vrouwen 45 - 55 jaar	217.650	27
Vrouwen 55 - 65 jaar	240.330	30

Vrouwen met een uitkering in december 2013, CBS statline

Onder personen boven de 65 jaar zijn er veel meer vrouwen dan mannen die van een minimum inkomen rond moeten komen. Oudere vrouwen hebben geen of veel minder pensioen dan mannen. Dit komt omdat ze geen of minder betaald werk hadden. Als ze wel werk hadden was dat meestal in een lager betaalde baan. Bovendien ontvangen vrouwen gemiddeld een lager uurloon dan mannen¹¹.

Mannen van 40 tot 45 jaar hebben meer dan het dubbele aan pensioen opgebouwd dan vrouwen in dezelfde leeftijdscategorie. Dit loopt op tot een verschil van vier keer zoveel pensioenopbouw voor mannen van 60 – 65 jaar.

Figuur 1: Gemiddelde arbeidsgerelateerde pensioenopbouw naar leeftijd, 2011, CBS Statline 12-12-2014

Bron: CBS

1.2 ETNISCHE/CULTURELE ACHTERGROND

Etnische/culturele achtergrond	Aantal	Percentage
Nederland	34	58,6
Turkije	7	12,0
Marokko	4	6,9
Somalië	4	6,9
China	4	6,9
Indonesië	2	3,4
Antillen	1	1,7
Sierra Leone	1	1,7
Rusland	1	1,7

¹¹ Uit cijfers van het CBS blijkt dat in 2010 Nederlandse vrouwen 81% van het brutoloon van mannen verdienen. Een gedeelte van dit verschil kan verklaard worden door verschil in bijvoorbeeld leeftijd, opleidingsniveau, dienstjaren, arbeidsduur en economische sector. Als met al deze achtergrondkenmerken rekening wordt gehouden, blijken vrouwen in het bedrijfsleven nog steeds 9,3% minder te verdienen voor gelijk werk en bij de overheid 7,7%.

In dit onderzoek zijn verhoudingsgewijs veel vrouwen van buitenlandse afkomst. Volgens het CBS is 65% van alle vrouwen met een uitkering van autochtone herkomst en 35% van allochtone herkomst (gegevens december 2013).

Huishoudens van niet-westerse allochtone herkomst zijn relatief vaker afhankelijk van een minimuminkomen. Voor Nederland geldt dit voor ongeveer 30% van de niet-westerse huishoudens. Eén op de tien kinderen leeft in een huishouden met een minimuminkomen. Bij Surinaamse en Antilliaanse kinderen is dat één op de drie en bij Turkse en Marokkaanse kinderen zelfs één op de twee. Bijna twee derde van deze kinderen wordt verzorgd door een alleenstaande moeder.

1.3 GEZINSSITUATIE

Gezinssituatie	Aantal	Percentage
Alleenstaand	18	32
Alleenstaand met kinderen	25	56
Met partner	3	5
Met partner en kinderen	10	17
Inwonend bij ouders	1	2
Met kleinkind	1	2

Volgens het Armoedesignalement 2013 (SCP/CBS) kwam een laag inkomen in 2012 het meest voor bij eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen. Van hen had bijna 30% een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Ook bij alleenstaanden tot 65 jaar moest een grote groep (ruim 20%) van een laag inkomen rondkomen.

1.4 INKOMSTEN

Inkomsten	Aantal
Inkomsten uit loondienst*	12
Inkomsten uit een zelfstandige onderneming	1
WWB	27
WW	7
AOW	9
WAO/WIA/Wajong	6
Pensioen	4
Alimentatie	0
Studiefinanciering	1

*waarvan 2 X WSW

De opkomst van de 'werkende armen' wordt in dit onderzoek goed geïllustreerd. Twaalf van de vrouwen uit dit onderzoek hebben betaald werk, al of niet met een aanvulling vanuit de WWB. Zeven vrouwen zijn hun baan verloren en krijgen een WW-uitkering waarvan ze onvoldoende rond kunnen komen.

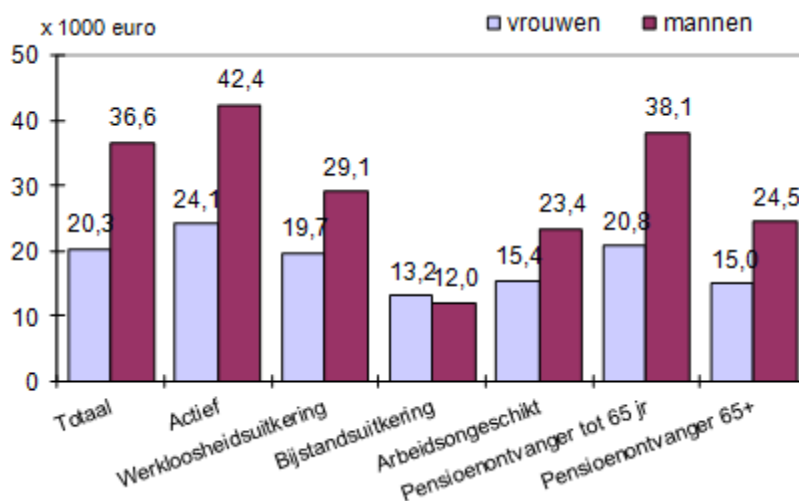
Uit het onderzoek van de PVR onder Brabantse gemeenten bleek dat bijna de helft (46,48%) van de Brabantse vrouwen geen loon heeft, of een loon onder 70% van het bruto minimumloon. Van de mannen is dat 30%. Vijf van de onderzochte Brabantse gemeenten scoren op of boven de 50%. Eén gemeente is met 39% financieel onafhankelijke vrouwen een positieve uitzondering.

Volgens het Armoedesignalement 2013 (SCP/CBS) moesten huishoudens met bijstand in 2012 met bijna 74% verreweg het vaakst rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dat is ruim 5 procentpunt meer dan in 2011. Op enige afstand volgden de huishoudens met een arbeidsongeschiktheidsuitkering (27%) en een werkloosheidsuitkering (23%). Het aandeel met een laag inkomen kwam bij arbeidsongeschikten duidelijk hoger uit dan in 2011 (drie procentpunt).

De inkomenskloof tussen mannen en vrouwen is de afgelopen jaren niet kleiner geworden. In 2007 verdienden vrouwen 56% van wat mannen ontvingen. Dat is evenveel als in 2003. Mannen hadden in 2007 een gemiddeld inkomen van 37.000 euro, vrouwen van 20.000 euro.

Uit cijfers van het CBS komt naar voren dat 31% van de vrouwen tegenover 18% van de mannen een inkomen uit arbeid en/of onderneming heeft tot 10.000 euro op jaarbasis (mensen zónder inkomen uit arbeid en onderneming zijn hierbij niet meegerekend). Onder allochtonen valt vooral het hoge percentage vrouwen op van Turkse en Marokkaanse afkomst met een inkomen tot 10.000 euro (allebei 49%). Bij Surinaamse vrouwen valt 26% in deze categorie¹².

Figuur 3. Gemiddeld inkomen naar sociaaleconomische categorie, 2007

Bron: CBS

¹² E-Quality, 2009, *Factsheet Vrouwen en geld*.

1.5 DUUR UITKERING

Duur uitkering	Aantal	Percentage
Korter dan een half jaar	0	
Tussen een half jaar en 1 jaar	3	7,7
Tussen 1 en 2 jaar	6	15,4
Tussen 2 en 3 jaar	5	12,8
Tussen 3 en 5 jaar	6	15,4
Tussen 6 en 10 jaar	7	17,9
Tussen 10 en 20 jaar	9	23,1
Langer dan 20 jaar	3	7,7

Het aantal vrouwen uit dit onderzoek dat langdurig onder de lage-inkomensgrens leeft is opvallend hoog. Wellicht is dat een verklaring dat deze vrouwen inmiddels de weg naar ondersteuning gevonden hebben.

Sinds enkele jaren neemt het aantal huishoudens met langdurig laag inkomen weer gestaag toe. Het Armoedesignalement 2013 laat zien dat ruim 25% (171.000) van de 664.000 huishoudens die in 2012 een laag inkomen hadden, al ten minste vier jaar achtereen van een laag inkomen moest rondkomen. Dit waren er 17.000 meer dan in 2011.

In de jaren 2000-2010 was er juist een daling te zien door een verbetering van de inkomenspositie van eenoudergezinnen en 65-plussers. Door de crisis en de bezuinigingen kregen deze groepen echter weer te maken met hogere kosten voor levensonderhoud.

1.6 OPLEIDING

Hoogst genoten opleiding	Aantal	Percentage
Geen onderwijs	3	5,2
Basisschool/lagere school	10	17,2
Mavo/VMBO/LBO	13	22,4
Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)	13	22,4
Havo/VWO	6	10,3
Hoger beroepsonderwijs (HBO)	10	17,2
Universiteit (WO)	3	5,2

Dat een goede opleiding alleen geen voldoende garantie is voor een goed inkomen bewijzen bovenstaande cijfers. Dat mensen in de armoede raken ligt meestal aan een combinatie van factoren, zoals we verderop in dit rapport zullen zien.

1.7 DAGBESTEDING

Voornaamste bezigheden op een dag	Aantal	Percentage
Betaald werk	12	20,7
Vrijwilligerswerk	28	48,3
Werk met behoud van uitkering	4	6,9
Werk als verplichtte tegenprestatie	0	
Opleiding	5	8,6
Huishouden	48	82,7
Zorgen voor de kinderen	31	53,4
Mantelzorg	8	13,8
Vrijtijdsbesteding/hobby's	22	37,9
Bezoeken/ontvangen van familie, vrienden of kennissen	17	10,3
Anders*	6	
(meerdere antwoorden mogelijk) N=	58	

*Anders, namelijk: 4 x Vrouwenstudio Breda, 2 x lopen

Er wordt wel gezegd dat armoede een volle dagtaak is. De vrouwen zeggen dat armoede een kwestie van overleven en 'geleefd worden' is. Het kost veel tijd en inventiviteit om de eindjes aan elkaar te knopen. Ruim de helft moet dit combineren met zorg voor de kinderen, soms in combinatie met betaald werk. Ondanks hun eigen problemen blijven de vrouwen uit de onderzoeksgroep zich inzetten voor anderen. Bijna de helft doet vrijwilligerswerk (28) en acht van de vrouwen geven mantelzorg.

2 FINANCIËLE SITUATIE

2.1 BEOORDELING EIGEN FINANCIËLE SITUATIE

Persoonlijke beoordeling eigen financiële situatie	Aantal	Percentage
Ik heb voldoende om van rond te komen	5	8,7
Ik kan rondkomen, maar zonder extra's zoals vakantie, uitstapjes en deelname aan sport en verenigingsleven	10	17,5
Ik kan moeilijk rondkomen	29	50,8
Ik kan rondkomen	13	22,8

2.2 WAAROM MEN NIET OF MOEILIK ROND KAN KOMEN

Oorzaken onvoldoende bestedingsruimten	Aantal	Percentage
Mijn inkomen is te laag	38	71,6
De vaste lasten zijn te hoog	31	58,4
Ik heb gezondheidsproblemen	24	45,2
Ik heb veel tegenslag gehad in het leven	19	35,8
Ik heb teveel schulden	17	32
Ik krijg geen of te weinig financiële steun of alimentatie van ex-partner	12	22,6
Ik ben mijn baan kwijt geraakt	6	11,3
De toeslagen zijn lager geworden	2	3,7
Partner geen inkomen	1	1,8
Groot gezin van 6 kinderen (meerdere antwoorden mogelijk)	1	
N=	53	

2.3 KUNT U UW KINDEREN EN/OF KLEINKINDEREN GEVEN WAT U ZOU WILLEN?

Kunt u uw kinderen en/of kleinkinderen geven wat u zou willen?	Aantal	Percentage
Ja	8	13,7
Nee	42	72,4
n.v.t.	8	13,7

2.4 WAT MISSEN UW (KLEIN)KINDEREN OMDAT U HET FINANCIËEL MOEILIJK HEEFT? WAT KUNT U HEN NIET GEVEN?

Er zijn 8 moeders die vinden dat hun kinderen niets tekort komen. De overige 42 moeders voelen zich tekort schieten naar hun kinderen en noemen veel op dat ze hen niet kunnen geven. Vakanties, reisjes, uitstapjes, vrijetijdsbesteding wordt 29 keer opgegeven als iets wat niet gegeven kan worden. Ook wordt 3 keer schoolreisje genoemd, geen geld voor verjaardagspartijtjes (3) en om op bezoek te gaan bij de (klein)kinderen (3). Het gaat dus niet alleen om luxe maar ook om belemmeringen voor sociale contacten.

"Kan kleinkinderen niet bezoeken geen cadeautjes of uitstapjes betalen bij bijvoorbeeld Efteling of andere parken."

"Sociale omgang in clubs en dergelijke waar ze vanwege het geld niet aan kunnen deelnemen."

"Ik kan nergens met de kinderen naar toe, bijvoorbeeld een keer ergens iets drinken of eten of vriendin in andere stad."

Daarnaast worden vooral (verjaardag)cadeautjes (10) gemist. Maar ook basisbehoeften zoals nieuwe kleren (15), luiers, zakgeld, schoolspullen en schoolgeld worden vernoemd.

29 x uitstapjes, vakantie	16 x kleding en luiers
3 x schoolreisje	6 x fiets
3 x vervoer naar de (klein)kinderen	3 x goed eten
3 x verjaardagspartijtjes	7 x sport
10 x (verjaardag)cadeaus	2 x kapper
4 x financiële ondersteuning	2 x zakgeld
3 x opleiding, cursus	1 x beugel
2 x schoolspullen zoals rekenmachine	3 x luxe artikel (tv, auto, telefoon)
3 x schoolgeld, ouderbijdrage	

"Het is omgekeerd!! Ik kan niets geven aan hen, maar krijg zelf steun van de kinderen."

"Ze is liefde en aandacht tekort gekomen omdat ik als gevolg van een zeer ernstig ongeval enkele jaren niet thuis ben geweest maar in ziekenhuis en revalidatie."

"Uitbundigheid is niet aan de orde. Vinger aan de pols houden. Altijd!"

Uit cijfers in het Nibud Budgethandboek 2014¹³ blijkt dat gezinnen in de bijstand structureel geld te kort komen. Een echtpaar met twee kinderen heeft iedere maand 50 euro te weinig om alle noodzakelijke uitgaven te betalen. Een echtpaar met drie kinderen heeft iedere maand een tekort van maar liefst 150 euro. Hierbij heeft het Nibud geen uitgaven meegerekend voor cadeautjes sporten of uitjes, ook wel sociale participatie genoemd. Belangenorganisaties merken op dat het Nibud bij deze berekeningen uitgaat van minimale kosten voor wonen, voeding en verzorging en dat de vaste lasten niet in overeenstemming zijn met het huidige prijsniveau. Bovendien gaat de berekening ervan uit dat mensen gebruik maken van alle mogelijke toeslagen en voorzieningen. Uit onderzoeken van het Nibud blijkt dat ruim de helft van huishoudens met een laag inkomen niet weten waar ze recht op hebben. Voor huishoudens met een bijstandsuitkering geldt dat zelfs voor één op de drie¹⁴.

¹³ <http://www.nibud.nl/over-het-nibud/actueel/nieuws/artikel/nibud-gezinnen-op-bijstandsniveau-komen-structureel-geld-tekort.html>.

¹⁴ Cijfers zijn gebaseerd op onderzoeken van het Nibud in Etten-Leur (204) en Kampen (2011)

3 KNELPUNTEN EN OPLOSSINGEN

3.1 BELEMMERENDE FACTOREN OM UIT DE UITKERING/ ARMOEDE TE GERAKEN

In het onderzoek is aan de vrouwen gevraagd wat het voor hen moeilijk maakt om uit de armoede te komen. Als belangrijkste oorzaken noemen ze gezondheidsproblemen (55%), schulden (38%), zorg voor kinderen (31%) en onvoldoende opleiding (28%).

Welke persoonlijke factoren maken het voor u moeilijk om uit de uitkering/ armoede te geraken	Aantal	Percentage
Gezondheidsproblemen	32	55,2
Schulden	22	37,9
Zorg voor kinderen	18	31,0
Onvoldoende opleiding	16	27,6
Gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal	7	12,1
Moeilijk (full time) baan te vinden	6	10,3
Zorg voor naasten (mantelzorg)	2	3,4
Wachten op verblijfsdocumenten/illegaal	2	3,4
Drempel om te ondernemen te hoog	1	1,7
Veel tegenslag gehad	1	1,7
Echtscheiding	1	1,7
Kinderen kunnen niet naar buitenschoolse opvang vanwege schulden	1	1,7
(meerdere antwoorden mogelijk)		
N=	58	

GEZONDHEID

Meer dan de helft van de vrouwen uit dit onderzoek heeft te kampen met gezondheidsproblemen.

Chronisch zieken en mensen met een (arbeids)beperking zijn langdurig en vaak ook blijvend afhankelijk van een uitkering. Daarnaast hebben ze hogere kosten voor hun levensonderhoud. Uit een onderzoek van Nibud, in opdracht van de CG-Raad en Platform VG, blijkt dat chronisch zieken en mensen met een handicap met lage inkomens er in 2014 veel meer in koopkracht op achteruit gaan dan de rest van Nederland¹⁵. Een alleenstaande met een bijstandsuitkering met specifieke zorgkosten van 500 euro gaat er 11 euro per maand op achteruit, een echtpaar 16 euro per maand en iemand met een WIA-uitkering 39 per maand. Bij 1.000 euro aan specifieke zorgkosten worden de bedragen respectievelijk 29, 34 en 55 euro per maand.

De Wet tegemoetkoming chronische zieken en gehandicapten (Wtcg) en de Compensatie eigen risico (CER) verdwijnen. Daar stemde de Eerste Kamer op 3 juni 2014 mee in.

¹⁵Bijgestelde koopkrachtplaatjes chronisch zieken en gehandicapten 2013-2014, Nibud 2013.

Voor vergoeding van meerkosten, vanwege ziekte of beperking, moeten mensen vanaf 2015 aankloppen bij de gemeente.

Vrouwen ervaren over het algemeen meer gezondheidsproblemen dan mannen. Een onderzoek¹⁶ van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) toont aan dat er duidelijke verschillen zijn in gezondheid tussen vrouwen en mannen uit verschillende herkomstgroepen.

Vrijwel alle langdurige aandoeningen worden vaker gemeld door etnische minderheden dan door autochtone Nederlanders. Binnen alle groepen ook vaker door vrouwen dan door mannen¹⁷.

De arbeidsmarkt is de laatste jaren veeleisender en harder geworden. Dit maakt dat mensen met weinig opleiding, een ingewikkelde sociale situatie, weinig mentale capaciteit of lichamelijke dan wel psychische aandoeningen, zichzelf minder goed staande kunnen houden dan vroeger.

Hoe lager iemand op de sociale ladder staat, hoe slechter hij scoort op de gezondheidsindex. Met geld kun je een gezonde levensstijl betalen en goede gezondheidszorg kopen. Zo bezien is een slechte gezondheid zowel veroorzaker als gevolg van armoede.

MANTELZORG

Enkele vrouwen geven aan dat ze in de problemen komen doordat ze mantelzorg verrichten voor ouders of eigen kinderen met een handicap. Door de zorg kunnen ze niet of minder werken. Mantelzorg kost tijd en geld. Extra uitgaven kunnen zwaar drukken op het toch al beperkte budget van een 'arme' mantelzorgers. Volgens Mezzo maakt 25% van de mantelzorgers meer dan 200 euro aan extra kosten per maand door hun zorgtaak. Het gemiddelde van alle mantelzorgers is volgens Mezzo 1100 euro per jaar.

Mantelzorgers kwamen de laatste jaren in aanmerking voor het zogenoemde 'mantelzorgcompliment' een tegemoetkoming van 200 euro per jaar. Dit wordt per 1 januari 2015 afgeschaft. Gemeenten worden dan verantwoordelijk voor het waarderen en erkennen van mantelzorg.

¹⁶ *Moelijk werken Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen*
Myra Keizer, Saskia Keuzenkamp Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, februari 2011.

¹⁷ Vooral hoofdpijn en migraine, rugpijn, nek- en schouderklachten, depressie en angststoornissen komen veel voor. Uit gegevens van de huisartsen blijkt dat 62% van alle gemelde klachten en aandoeningen afkomstig is van vrouwen. Op de vraag hoe goed over het algemeen de gezondheid wordt ervaren, beoordeelt de meerderheid van de vrouwen en mannen die als (zeer) goed, maar er zijn wel duidelijke verschillen. Autochtone mannen vinden zichzelf het vaakst (heel) gezond (88%), gevolgd door Antilliaans-Nederlandse mannen (84%) en autochtone vrouwen (82%). De groep die de eigen gezondheid het minst als (zeer) goed beoordeelt, is die van Turks-Nederlandse vrouwen (58%); 12% van hen kwalificeert de gezondheid zelfs als (zeer) slecht. Met name bij Turks-Nederlandse vrouwen spelen gezondheidsproblemen een grote rol ter verklaring van hun geringe arbeidsdeelname. Datzelfde geldt in iets mindere mate voor Marokkaans-Nederlandse vrouwen.

"Heb m'n hele leven voor andermans kinderen gezorgd om een paar centen te verdienen, dat moest altijd zwart. Mijn 3 jongens zijn goed terecht gekomen en hebben gelukkig nooit zonder werk gezeten. Ik ben mantelzorgster voor mijn moeder geweest die de laatste 5 jaar bij mij ingewoond heeft. Nu zorg ik voor mijn kleinzoon die een stofwisselingsziekte heeft. Dat heb ik in 10 jaar zonder financiële ondersteuning gedaan. Sinds 1 januari krijg ik pleegzorgvergoeding waardoor ik het red. Ik heb altijd de tering naar de nering gezet en nooit schulden gemaakt. Maar ik vraag me af hoelang ik het zelf nog red. Met de ouderdom komen de gebreken."

KOSTENDELERSNORM

Een andere regeling met negatieve gevolgen voor uitkeringsgerechtigden is de kostendelersnorm, die ook voor 2015 op stapel staat in het kader van de Participatiewet. De kostendelersnorm gaat betekenen dat familieleden die bij elkaar wonen gekort worden op hun uitkering. Dit kan mensen tegen houden meer voor elkaar te zorgen. Na veel kritiek is de kostendelersnorm in de AOW een jaar uitgesteld en gaat nu per 1 juli 2016 in. De kostendelersnorm wordt echter niet uitgesteld in de Wet werk en bijstand (WWB) of de andere regelingen (ANW, IOAW en de IOAZ). Verschillende instanties pleiten ervoor dat de kostendelersnorm helemaal van tafel moet.

SCHULDEN

In dit onderzoek geven 22 vrouwen (38%) aan schulden te hebben. Uit gesprekken met hulpverleners blijkt dat vrouwen vaak lang wachten voordat ze een beroep doen op schuldhulpverlening. Ze proberen het eerst zelf op te lossen en pas als de situatie volledig uit de hand dreigt te lopen, kloppen ze aan. Er zijn ook signalen dat moeders geen hulp durven te vragen, omdat ze dat zien als een bewijs van onvermogen en bang zijn dat de kinderen daarom uit huis geplaatst zullen worden.

Veel vrouwen kampen bovendien met schulden die zijn veroorzaakt door hun mannen of zonen. Uit een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening komt naar voren dat de vrouwen in meer dan de helft van de gevallen alleen opdraaien voor de schuld.¹⁸ Wanneer vrouwen in gemeenschap van goederen zijn getrouwd, zijn beide partners verantwoordelijk voor de schulden. De schuldeisers kijken niet naar wie de schuld heeft gemaakt, maar bij wie ze het makkelijkste loonbeslag kunnen leggen.

Het komt vaak voor dat vrouwen na hun scheiding geen alimentatie ontvangen. In dit onderzoek geven 12 vrouwen aan dat ze geen of te weinig financiële steun of alimentatie van hun ex-partner krijgen.

¹⁸ KWIZ (2009), *Het kind van de rekening. Een onderzoek naar alleenstaande moeders in de schuldhulpverlening*, Groningen.

ZORG VOOR DE KINDEREN

In dit onderzoek wonen 25 van de 58 vrouwen alleen met hun kinderen. Achttien van hen vinden de zorg voor hun kinderen een belangrijke belemmerende factor om uit de armoede te raken. Eerder in dit rapport kwam al aan de orde dat volgens Nibud bijstandsouders met kinderen structureel geld tekort komen.

Twaalf van hen geven aan geen alimentatie van hun ex-partner te krijgen.

Onbekend is of de ex-partner wel de gedeeltelijke zorg voor de kinderen op zich neemt. Uit ander onderzoek blijkt dat na een scheiding slechts in 15% van de gevallen de vader de zorg van de kinderen deelt in de vorm van een co-ouderschap¹⁹.

Het combineren van arbeid en zorgtaken vraagt veel energie en inventiviteit. Zeker als je er alleen voor staat en ook nog eens rond moet komen van een minimum inkomen.

Enkele van de alleenstaande moeders uit dit onderzoek zijn in de schulden geraakt omdat ze de kinderen een goede opleiding wilden geven.

Sommigen geven aan dat ze weer (meer) willen gaan werken als de kinderen groter zijn. Vaak valt het niet mee om dan werk te vinden omdat kennis en kwalificaties verouderd zijn.

KINDEROPVANG

De beschikbaarheid van goede, betaalbare kinderopvang is een belangrijke voorwaarde om betaalde arbeid en zorgtaken te kunnen combineren. De huidige bezuinigingen in de kinderopvang werken contraproductief op de economische inzetbaarheid en financiële zelfstandigheid van vrouwen. Uit enquêtes van de FNV uit 2012 bleek dat een derde van de vrouwen minder is gaan werken om de hoge kosten voor de kinderopvang te mijden. In het rapport Monitor kinderopvang en arbeidsparticipatie 2011-2014²⁰ wordt gesteld: "De arbeidsparticipatie van vrouwen die behoren tot de doelgroep van de kinderopvang (vrouwen in de leeftijd van 25-45 jaar) is in de periode 2011-2012 onmiskenbaar aangetast. De stijgende lijn vanaf 2005 kent in 2011 een trendbreuk. Het aantal werkende vrouwen in de leeftijd 25-45 jaar daalde in het eerste kwartaal van 2012 in vergelijking met die periode in 2011 met bijna 50.000. Deze daling is niet gekoppeld aan de economische ontwikkelingen of toenemende werkloosheid."

ONVOLDOENDE OPLEIDING

Gemiste onderwijskansen worden gezien als een belangrijke oorzaak van armoede en als een factor die mensen in de armoede houdt. In dit onderzoek noemen 16 vrouwen (27%) een onvoldoende opleiding als belangrijkste belemmering om uit de armoede te raken.

¹⁹ www.sep.nl.

²⁰ *Update monitor kinderopvang en arbeidsparticipatie 2011-2014* (juni 2012), Buitenhek Management & Consult.

3.2 OP EIGEN KRACHT UIT ARMOEDE/UITKERING

In het onderzoek is aan de vrouwen gevraagd of ze op eigen kracht hun situatie kunnen verbeteren en hoe ze dat denken te bereiken. Ruim de helft (55%) denkt niet of alleen met hulp uit de armoede te komen. Er zijn 22 vrouwen (38%) die verwachten dat het hen op eigen kracht gaat lukken.

Denkt u dat u op eigen kracht uit de armoede/uitkering kunt geraken	Aantal	Percentage
Ja	22	37,9
Nee	32	55,2
Weet niet	4	6,9

OP EIGEN KRACHT

Van de 58 vrouwen denken er 22 op eigen kracht uit de armoede te kunnen komen. Dit denken ze te bereiken door een baan te vinden (9), hun schulden af te lossen (5), een opleiding te volgen (2) of door hun doorzettingsvermogen (4). Twee vrouwen denken dat het gemakkelijker zal zijn als de kinderen groter worden.

"Over anderhalf jaar AOW en dus iets meer ruimte om wat bij te verdienen. Armoede is ook een beetje een relatief begrip. Wie een goed netwerk heeft, houdt het hoofd gemakkelijker boven water dan iemand die dat niet heeft. Gebruik maken van mogelijkheden voor extraatjes van de gemeente (die zijn er wel), goed budgetteren etc. geeft ook wat soelaas."

"Er moet nog een schuld van € 5000,-- afbetaald worden. Dat kan als ik blijf knokken en volhouden, dus streng ben en blijf voor mezelf."

"Ik ben op dit moment met hulp en steun van de gemeente een opleiding aan het volgen en start eind dit jaar een klein ateliertje."

"Wel met behulp van een budgetcoach, het is een kwestie van nog meer werken en dit is wel tijd die ik met mijn gezin mis."

"Eerst alles op een rijtje zetten. Zelf zoeken en ondernemen. Kinderen worden ouder en zelfstandiger, wat het makkelijker maakt."

"Door een baan te vinden die mij aanspreekt, de sollicitatiewereld weer 'binnendringen' en gewoonweg weer beginnen met solliciteren. Ik volg nu de cursus 'Op eigen kracht' bij Feniks. Ik hoop dat deze cursus me helpt om makkelijker de sollicitatie wereld weer in te komen en meer te leren over mijn eigen vaardigheden en kwaliteiten."

"Trots, doorzetten! Ik wil niet steeds vragen."

"Ik ben een krachtige vrouw, nu nog een zware tijd, omdat ik de kinderen wil laten studeren, maar het zal beter worden als de schulden zijn opgelost."

"Doorzettingsvermogen om vragen/regelen wat je nodig hebt en je hart blijven volgen."

HULP NODIG

Ruim de helft van de vrouwen (32) denkt niet of alleen met hulp uit de armoede te komen. Vijftien van hen zijn ouder dan 55, daarvan hebben er 11 langdurig van een uitkering moeten rondkomen en hebben er 12 gezondheidsproblemen. Deze combinatie van factoren geeft hen weinig hoop op verbetering in de toekomst.

Van de leeftijdscategorie 40 – 55 jaar geven 11 vrouwen aan hulp nodig te hebben, acht van hen hebben gezondheidsproblemen, zes van hen zijn van niet Nederlandse afkomst. Van de jongere leeftijdscategorieën geven tien vrouwen aan hulp nodig te hebben. Hierbij is geen correlatie met gezondheidsproblemen. Ook vooropleiding lijkt geen rol te spelen. Twee van hen hebben alleen basisonderwijs genoten, de anderen van MBO tot en met HBO en WO. De helft van hen is van allochtone afkomst.

"Dat had 40 jaar geleden moeten gebeuren, nu heb ik mijn kinderen in grote armoede groot gebracht."

"Met de ontwikkelingen in de laatste jaren is dat echt niet meer mogelijk. Over het laatste pensioentje van € 78,00 is in paar jaar geleden ongeveer € 30,00 afgetrokken (Durven ze wel!!). Ik zou het niet moeten weten! Met mijn verjaardagen krijg ik van de kinderen wel eens 'groot' cadeau, bijvoorbeeld een printer omdat de 3de en 2de handjes het niet (meer) deden."

"Niemand kan mij een ander lichaam geven."

3.3 STEUN VAN FAMILIE OF VRIENDEN

Kunt u bij familie of vrienden terecht voor hulp?	Aantal	Percentage
Regelmatig	28	50,9
Zelden of nooit	25	45,4
Weet niet	2	3,6

Bijna de helft van de vrouwen geeft aan geen steun te verwachten van familie en vrienden. Door een beperkt sociaal netwerk of andere redenen kunnen ze met hun problemen niet terecht in de directe omgeving zoals in de 'participatiesamenleving' wordt verondersteld.

3.4 GEWENSTE ONDERSTEUNING

Op de vraag wie hen kan helpen om uit de uitkering te komen kwamen onderstaande antwoorden. Soms werden er meerdere instanties en/of personen aangegeven.

Wie kan u helpen om uit de armoede te komen?	Aantal x genoemd
Niemand	12
Politiek, staat	5
Gemeente, sociale dienst	5
Schuldhelpverlening	5
Werkgever	3
Woningbouwvereniging	2
Maatschappelijk werk	1
Vluchtelingenwerk	1
School	1
Zelfhulpgroep	1
Buren	1
Kinderen	1
Een nieuwe man	1

Opvallend is het grote aantal vrouwen (12) die geen uitweg meer zien, ook niet met hulp. Veel vrouwen geven duidelijke aan wat hen verder kan helpen en geven daarbij ook concrete suggesties.

GEZONDHEID

- Kosten gehandicaptenvervoer boven- en regionaal vergoeden.
- Minder eigen risico zorgverzekering.
- Problematiek om zorg en wonen te combineren met zorgtaken (mantelzorg kind) is onmogelijk door huursom. ± € 640,00; bezwaar en beroep aangetekend gemeente Helmond is afgewezen.

WERK EN OPLEIDING

- Parttimewerk, geld verdienen en dit mogen houden, zodat je je beter voelt en nuttig. Werken en alles inleveren, geeft bij voorbaat al depressie want het baat niet.
- De organisatie waar ik momenteel vrijwilligerswerk doe, betaalt mijn opleiding MBO-4. Met deze hulp kan ik hopelijk uit de uitkering geraken.
- Een beter loon vanuit de WSW.

HUISVESTING

- Huren voor uitkeringsgerechtigden moeten naar rato zijn.
- Woningbouwvereniging, door ons een huis aan te bieden waar wij huursubsidie op krijgen.
- Bij de woningbouwvereniging moet je opgeven als je de verwarming maandelijks wilt betalen. Ik was hiervan niet op de hoogte. Na een jaar kwam de woningbouwvereniging claimen. Heel veel schuld. Veel mensen in de flat hadden hier last van.

GEMEENTE

- Geen gemeentelijke belastingen laten betalen.
- Vluchtelingenwerk kan slechts een jaar begeleiding geven. De gemeente zou de begeleiding over moeten nemen.

ALGEMEEN

- Op regeringsniveau moet anders omgegaan worden met inkomen voor vrouwen en kinderen. Zorg voor naasten en kinderen is ook arbeid, basisinkomen.
- Twee keer per jaar een extraatje om dingen weg te werken (financieel glad te strijken).
- Sponsoren door vakantiecentra om een keer op vakantie te kunnen. Als tegenprestatie op een of andere manier reclame maken voor sponsor.

3.5 ERVARINGEN MET INSTANTIES

Aan de vrouwen is gevraagd bij welke gemeentelijke regelingen, organisaties of mensen ze terecht kunnen voor ondersteuning en wat hun ervaringen daarmee zijn. Zoals uit de tabel op de volgende pagina blijkt zijn de meningen sterk verdeeld onder de respondenten. Sommige vrouwen zijn erg tevreden en vonden een luisterend oor. Ze kregen zonder veel moeite bijzondere bijstand of andere faciliteiten en werden geholpen hun problemen op te lossen. Helaas zijn er ook veel negatieve ervaringen, met name over het verkrijgen van bijzondere bijstand en kwijtschelding gemeentelijke belastingen, over het functioneren van de casemanager en over de schuldhulpverlening.

Enkele vrouwen geven aan dat ze geen tegenwerking ervaren, maar eerder onverschilligheid. Een van de vrouwen wil geen hulp omdat het volgens haar toch steeds misloopt en je veel te lang moet wachten.

Over de samenwerking tussen de diverse instanties zijn ook tegengestelde ervaringen. Zoals uit onderstaande citaten blijkt:

"Goed geholpen, door IMW een gezinscoach gekregen om aan een woning te komen. Traverse → Goed geholpen om in de schuldsanering te komen. Gemeente in samenwerking met woningbouw en maatschappelijk werk voor een woning. Had schulden en geen geld voor een woning, door deze voorzieningen een woning toegewezen gekregen."

"Voedselbank, er wordt niet samengewerkt met gemeente, als je bijvoorbeeld hulp krijgt van de voedselbank zou het fijn zijn dat je dan wel hulp krijgt bij de bijzondere bijstand of kwijtschelding."

Instantie	Goede ervaring	Neutraal	Slechte ervaring
Geen ondersteuning gehad, op eigen kracht	2		
Gemeente			
▪ Declaratiefonds ²¹	5	2	1
▪ Bijzondere Bijstand	5		9
▪ Casemanager	3	3	8
▪ Wmo-regelingen			1
▪ Kwijtschelding gemeentelijke belastingen	1		6
▪ Jeugd Sportfonds	2		1
▪ (Wmo)-loket	2		1
▪ Langdurigheidstoelage	2		
UWV/CWI		1	4
Maatschappelijk Werk	6	2	3
Voedselbank	6		
Stichting Leergeld	4		
Vluchtelingenwerk	2		
Stichting de Strohalm	2		
Repaircafé	1		
Schuldhulpverlening/budget coaching	1	2	4
Platform minima/Platform tegen armoede	5		
Sociale Werkplaats			2
Belasting			2
Vincentius Vereniging	2		
Maatschappelijke opvang	2		
Samenwerking van organisaties	1		1
Feniks, stedelijk centrum voor emancipatie	3		
Jeugdzorg			1
Kringloopwinkel/kledingbank	1		1
SP	1		
RK Diaconie	1		
Woningbouwvereniging	1		1
Sociale Raadsleden	1		
CIZ			1

²¹Het declaratiefonds heeft verschillende namen in de diverse gemeenten, zoals Meedoen regeling, Paswijzer, enzovoort. Mensen met een minimuminkomen kunnen er een bijdrage krijgen in de kosten van bijvoorbeeld sportieve en culturele activiteiten.

"Bijna geen ervaring. Met trots kan ik zeggen dat ik het alleen gered heb."

"Contactpersoon is goed bedoelend, maar erg bureaucratisch en weinig zicht op of begrip voor wat het daadwerkelijk betekent om structureel te weinig geld te hebben."

"Nu val ik sinds jaren overal buiten. Nadat ik aan het werk ging (ik was al 50 jaar). Ik heb me gek gesolliciteerd! Kreeg ik eerst de armoedeval. Ook leuk."

"Slechte ervaringen bij bewindvoerder, ik ben dieper in de schulden gekomen."

"Fouten via belasting waardoor je toeslagen moet terugbetalen, te weinig loon ontvangen, dat ineens is uitgekeerd. Moet in 10 maanden terug naar WWB, waardoor je iedere maand € 98,00 beneden bijstandsnorm moet leven. Kwijtschelding gemeentelijke belasting ieder jaar een probleem."

"Afschaffing chronisch zieken CAK € 80,00 per jaar daaraan gekoppeld ook bijdrage van sociale dienst ± € 350,00 wordt afgeschaft."

"Bij tweedehands zaak moet nu gepind worden. Er kan niet meer met contant betaald worden, zodat aanschaf tweedehands kleding afvalt."

"Een keer hulp gehad van diaconie katholieke kerk. Telefoontje zoon was gestolen (zo lang voor gespaard). Door een vriendin aangezwengeld bij diaconie. Zoon kreeg een compensatie. Heerlijk gevoel!"
"Het maatje van PROTA helpt mij. Ze doet heel veel voor mij."

"Ik krijg veel hulp van Vluchtelingenwerk bij alle formulieren, gemeente contacten, eigenlijk alles om in Nederland te kunnen leven."

BEKENDHEID MET REGELINGEN

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat de meeste vrouwen uit dit onderzoek goed de weg naar ondersteuning weten te vinden. Ze zijn hiermee niet representatief voor de meeste mensen met een uitkering.

Het Nibud heeft in diverse gemeenten de bekendheid en het gebruik van inkomensondersteunende regelingen onderzocht.²² Ruim de helft van de ondervraagden weet niet waar ze recht op hebben. Van de huishoudens met een bijstandsuitkering geldt dat zelfs voor één op de drie. Voor huishoudens met een laag inkomen uit andere bronnen is dat bijna de helft. Van de minima die wel bekend zijn met de regelingen, geeft ruim een kwart aan er bewust geen gebruik van te maken. De meerderheid (60%) vindt dat er teveel papieren moeten worden ingevuld en één op de vijf mensen zegt dat ze de hand niet willen ophouden. De onderzoeken zijn gebaseerd op huishoudens, er is geen onderscheid naar sekse gemaakt.

3.6 BELANGRIJKSTE PROBLEMEN MET INSTANTIES

De belangrijkste genoemde problemen zijn:

- Problemen met regelgeving en bureaucratie (9).
- Afwijzing bijzondere bijstand en andere gemeentelijke regelingen (9).
- Gebrek aan ondersteuning, begrip en flexibiliteit casemanager (6).
- Bejegening (5).
- Problemen om passende opleiding te volgen (4).

REGELGEVING EN BUREAUCRATIE

Er is in Nederland een uitgebreid systeem van sociale zekerheid. Bedoeld als veilig vangnet voor mensen die in de problemen raken, blijkt dit systeem in de praktijk in veel gevallen te ontaarden in overmatige bureaucratie en betutteling. De vrouwen vinden dat er te veel regels zijn die elkaar soms ook nog tegenwerken. Ze voelen zich van het kastje naar de muur gestuurd. De procedures om iets voor elkaar te krijgen duren vaak erg lang.

"Toen mijn 17-jarig dochter een vervolgopleiding ging doen stopte de kinderbijslag, werd mijn uitkering verlaagd naar bijstand voor alleenstaande en kreeg ik geen bijzondere bijstand meer voor aanschaf computer voor mijn dochter."

²² Cijfers zijn gebaseerd op onderzoeken van het Nibud in Etten-Leur (2004) en Kampen (2011).

"Vooral tijd is een probleem, je wilt en kunt wel betalen maar niet binnen de gestelde termijn en dan wordt er een boete opgelegd waardoor je alleen maar moeilijker uit de schulden komt."

"Altijd moeilijk doen! Enkele jaren geleden, bijvoorbeeld wasmachine aangevraagd. Bepaald bedrag door consulente genoemd. Steeds aanvragen vertragen en te besteden bedrag steeds lager benoemen. Wachten met reageren."

AFWIJZING BIJZONDERE BIJSTAND EN ANDERE GEMEENTELIJKE REGELINGEN

Per gemeente verschillen de uitvoeringscriteria. In de ene plaats is het bijvoorbeeld veel eenvoudiger om bijzondere bijstand te krijgen dan in een andere gemeente. Bovendien speelt de houding en het gedrag van de casemanager een grote rol.

"Heb een wasmachine gevraagd, omdat ik geen schulden had ben ik niet in aanmerking gekomen."

"Ik ben bij sociale dienst geweest. Mijn geld voor de meedoenregeling werd ingehouden om te betalen aan mijn schuld. Ik heb regiotaxi-pas aangevraagd maar kreeg het niet."

"Een ambtenaar die vond dat mijn saldo te hoog was hoewel € 200,00 boven inkomen is toegestaan. Begraveniskosten kan ik niet sparen. Ook niet koelkast/wasmachine."

"Geen bijzondere bijstand voor ziektekosten, geen opleidingskosten, geen kwijtschelding van de gemeentelijke belasting".

GEBREK AAN ONDERSTEUNING, BEGRIP EN FLEXIBILITEIT CASEMANAGER

Sommige vrouwen treffen een casemanager die begrip heeft voor haar situatie en flexibel omgaat met de regels. Veel vrouwen hadden dat geluk niet, ze troffen een hulpverlener die eerder een sta-in-de-weg was dan een steun en stimulant. Vaak veroorzaakt dit stress. Sommigen dienden bezwaar in, maar dat is vaak een langdurige procedure met onzekere uitkomst.

"De ambtenaar van de Sociale Dienst hield zich star aan regeling om fulltime te gaan werken omdat de jongste 5 jaar geworden was. Ik moest de arbeidsmarkt op terwijl ik net gescheiden was na zeer slecht huwelijk (drie kinderen)."

"Bewindvoerder doet zijn werk niet goed. Ik moet altijd eerst heel kwaad worden en dan kan hetgene wel wat ik vraag."

BEJEGENING

Armoede is niet iets waar je snel voor uit komt. Het gaat vaak gepaard met schaamte en veel vrouwen vinden het moeilijk om hulp te vragen. Ze proberen het eerst zelf op te lossen en pas als de situatie volledig uit de hand dreigt te lopen kloppen ze aan. Helaas is de beeldvorming over mensen die van een minimuminkomen moeten rond komen vaak negatief en dikwijls gebaseerd op vooroordelen. Ook bij de officiële instanties ervaren de vrouwen deze vooroordelen. Ze voelen zich niet serieus genomen of met achterdocht behandeld.

"Ik heb ongeveer 12 jaar een Bijstandsuitkering gehad; ik kan een boek schrijven over de bejegeningen van instanties."

"Veel tegenwerking ondervonden van UWV ziektewet en UWV algemeen. Mensen komen te laat, slordigheden, onbekwaamheden, kleinerend, geen begrip, voelde me niet geholpen.

Ze nemen andere professionele rollen op zich zoals psycholoog of huisarts."

"Soms veel last van de achterdocht van de medewerkers van de sociale dienst."

GEWENSTE OPLEIDING NIET MOGEN VOLGEN

Veel vrouwen willen graag een (aanvullende) opleiding volgen om hun kansen op betaald werk te vergroten. De criteria van de WWB en andere uitkeringen laten het niet altijd toe om met behoud van uitkering een opleiding te volgen die de vrouwen beter kwalificeert voor de arbeidsmarkt. Boven de 30 jaar worden geen fondsen beschikbaar gesteld voor studie en opleiding, evenmin als voor het behalen van een hogere kwalificatie dan MBO-2.

"Op de leeftijd van 27 jaar kwam ik alleen te staan met drie kleine kinderen. Ik mocht geen opleiding volgen van de gemeente en ben zodoende in de bijstand beland."

"Opleidingen aangeboden via werkplein zijn te kort van duur (3 maanden) om een beroep te leren."

3.7 TIPS VAN DE VROUWEN OM HULPVERLENING TE VERBETEREN

De vraag welke suggesties de vrouwen hebben voor de instanties om hun dienstverlening te verbeteren leidde tot talrijke aanbevelingen. Inzet van de ervaringsdeskundigheid van vrouwen met een minimum inkomen zou de dienstverlening aanmerkelijk kunnen verbeteren. De meerderheid (22) van de aanbevelingen zijn gericht op een betere bejegening. Ook het verminderen van de bureaucratie (6) en betere verlening van bijzondere bijstand (5) scoren hoog.

BEJEGENING

- Probeer zelf eens een week in de schoenen van een uitkeringsgerechtigde te lopen (eigen uitgaven nauwkeurig bekijken en zien of je binnen het bedrag van de uitkering kunt blijven).
- Om iets te leren over bejegening: ga eens anoniem een uitkering aanvragen in een andere gemeente en zie hoe je behandeld wordt.
- Alles gaat goed als medewerkers van instanties ook vanuit hun hart werken, niet alleen strak regels toepassen.
- Capabele mensen die genoeg uren krijgen om hulp te bieden zodat zij niet in mijn uur hoeven te klagen over de werkdruk.
- Goed luisteren, medeleven uiten en daadwerkelijk wat doen.
- Mensen met respect behandelen en hun levensverhaal c.q. klachten serieus nemen! Een training voor omgang met menselijke problematiek moet onderdeel zijn van opleiding c.q. 'werk', zonder oordeel te geven.
- Menselijke manier van bejegening, zorgen dat mensen zich niet crimineel voelen wanneer ze iets aanvragen of nodig hebben.
- Afspraken nakomen.
- Goed luisteren naar de mensen zelf in plaats van alleen te kijken naar papier of meteen advies geven.
- Stimuleren en steun geven is van groot belang.
- Beter luisteren naar de werkelijke situatie. Maatwerk bij de hulpverlening.
- Beter luisteren. Meer begrip voor de thuissituatie. Niet zoveel dreigen.
- Ze moeten niet boos worden als wij niet echt verstaanbaar zijn. Ik mis de vriendelijkheid bij de instellingen.
- Ze maken onderscheid: de een wordt goed behandeld en de meesten die arm en hulp nodig hebben worden niet serieus genomen.
- Meer begeleiding, transparantie en empathie.
- Laagdrempelig te zijn. Om te durven aankloppen. Vriendelijk te zijn en vertrouwen te schenken! Begrip!

VERMINDEREN BUREAUCRATIE

- Denk minder bureaucratisch; mensen gaan voor regels.
- Vluchtelingenwerk zou langer moeten kunnen begeleiden (nu maar een jaar).
- Minder papierwerk, kortere doorlooptijd.
- Wij moeten ons in bochten wringen, terwijl de gemeente maar één rechte lijn mag volgen. Ze mogen ook best een keer afwijken. Er horen ook zijwegen te zijn in plaats van een rechte weg.
- Maatwerk bij de hulpverlening.
- Als de wachttijd kort is, dan is dat goed voor de klanten.

BIJZONDERE BIJSTAND

- Hulp bij het vinden van vervanging van huishoudelijk materiaal is hard nodig, bijvoorbeeld voor beddengoed. Geld voor reparaties of aanschaf is er niet.
- Voor Bijzondere Bijstand de tip om meer te geven. Ik kreeg niet wat ik nodig had. Via een andere regeling heb ik dit wel gekregen, maar dit is hartstikke lastig. Het zou simpeler zijn om dit in een keer ergens te krijgen.
- Ik vind dat de zorgkosten wel in het pakket van de Bijzondere Bijstand moeten komen. Met een bedrag van 360 euro als eigen risico is het moeilijk om met een minimum inkomen te betalen. Het is niet mijn keuze om zorgkosten te maken. Ik ben door de kosten gestopt met mijn medicatie voor allergieën.

- Soms moet je voor bepaalde bedragen waar je recht op hebt in deze positie je hele levensverhaal vertellen. Dit kost zo veel moeite en levert niet veel op. Alsnog krijgt iemand dan nog te weinig geld. Een tip zou dus zijn: of meer geld bieden, of wat doen aan het hele levensverhaal dat verteld moet worden.

INFORMATIEVOORZIENING

- Gemeentelijke Sociale Dienst: bij vragen betere info-verstrekking.
- Eerder hulp bieden als het gaat om onwetendheid.
- Gemeente zou meer bekend moeten maken over onder andere bijzondere bijstand.

FACILITEITEN

- Contant betalen bij tweedehandszaken (vindrijk Breda).
- Zorg voor meer voor rolstoelers toegankelijke toiletten in de openbare ruimte en publieksgebouwen.

BEREIKBAARHEID

- Betere telefonische bereikbaarheid.
- Toegankelijkheid.

GEMEENTELIJKE REGELINGEN

- Sport of wat dan ook gewoon vergoeden, niet vooraf of achteraf gewoon wanneer het kind behoefte heeft het kunnen doen.

SAMENWERING INSTANTIES

- Betere en meer samenwerking van instanties.
- Beter samenwerken met maatschappelijk werk.

FORMULIEREN

- Sociale dienst helpt niet bij invullen formulieren. Als Vluchtelingenwerk niet meer kan helpen, dan moet ik andere hulp krijgen bij het invullen en aanvragen toelagen et cetera.
- Formulieren vereenvoudigen en duidelijker maken.

SCHULDHULPVERLENING

- Beter controle op bewindvoerders.
- Sneller terechtkunnen bij kredietbank.

ALGEMEEN

- De wetten veranderen, omdat deze wetten dwingen om in armoede te blijven.
- Vrouwen helpen aan een opleiding (concrete hulp!) en tegelijkertijd opvang aanbieden in plaats van een dure cursus en daarbij een certificaat.
- Echte armoede is verborgen. Daar valt nog heel wat te verbeteren. Kijken naar de kale feiten en daar naar handelen!

4 DE TOEKOMST

4.1 ARMOEDE VOORKOMEN

In het onderzoek is er gevraagd (open vraag) wat er zou moeten gebeuren om te voorkomen dat mensen in de armoede geraken.

WERKGELEGENHEID

Bevorderen van werkgelegenheid wordt het meest genoemd (26 keer), met als belangrijke voorwaarde dat de baan ook behouden blijft. Er moet voldoende aandacht zijn voor de combinatie van betaald werk en zorgtaken. Enkele vrouwen stellen voor dat er een basisinkomen ingevoerd wordt. Werken moet ook voldoende inkomen bieden. Voorgesteld wordt om het minimumloon te verhogen en lonen van vrouwen gelijk te stellen aan die van mannen.

Mensen met een beperking die geen regulier werk kunnen verrichten moeten goed ondersteund worden.

Onderstaand een selectie uit de antwoorden.

- Werk hebben en behouden dat is de beste basis voor meer gelijkheid van inkomen, niet de rijken rijker en de armen armer!
- Stimuleren in plaats van demotiveren van werk. Ik ben er van overtuigd dat iedereen kan en moet werken.
- Lange werkcontracten geven zekerheid en een veilig gevoel. Tijdelijke werkcontracten zijn niet goed.
- Aan het werk blijven maar niet ten koste van de kleine kinderen. Er zijn eens (heel lang geleden) plannen geweest voor huisvrouwensalaris! Thuiszitten bestaat niet! Opvoeding en verzorging van kinderen in heel serieus werk.
- Lonen van vrouwen gelijkstellen aan die van mannen en updaten naar 2014. Je mag wel werken naar vermogen, maar wordt niet betaald naar vermogen.
- Mantelzorg en zorgarbeid belonen/betalen.
- Dat het onvoorwaardelijk basisinkomen ingevoerd wordt bij wet (twee keer genoemd).
- Er moeten meer banen komen en werk moet ook meer beloond worden, zodat de motivatie ook blijft.
- Banen bieden in plaats van vrijwilligerswerk.
- Minder discriminatie, met name tegen alleenstaande moeders.
- Hoger minimumloon.
- Het allerbelangrijkste is dat je niet thuis blijft zitten, maar dat je een netwerk opbouwt via vrijwilligerswerk, deelname aan sport of cultuur of andere mogelijkheden. Een baan krijg je meestal niet door solliciteren (15%) maar door netwerken (85%).
- De Nederlanders banen aanbieden in plaats van Polen en Bulgaren.
- Wmo-mensen die niet kunnen werken gewoon helpen.

SOCIALE ZEKERHEID

Voor mensen die door een combinatie van factoren niet aan het arbeidsproces kunnen deelnemen moet er een goede regeling van sociale zekerheid zijn. In totaal werden 22 suggesties gegeven om dit te bereiken. De uitkeringen verhogen wordt het meest genoemd (13 keer). Daarnaast wil men een betere regeling van de toeslagen (2), betere ondersteuning (4), flexibel toepassen van de regels (2) en lagere ziektekosten (1).

- Uitkeringen iets verhogen, zodat het niet allemaal net op het randje (of er overheen) is.
- Ik vind wanneer je vrijwilligerswerk doet van minimaal 15 uur, dat je dan ook beloond mag worden. Dit betekent dus geen inkorting op je uitkering en van bepaalde subsidies. Dit is juist het tegenovergestelde.
- Geen boete op zorgtoeslag als die niet betaald kan worden. De zorgtoeslag rechtstreeks naar zorgverzekeraar zou veel beter zijn. Als de koelkast leeg is wordt er eerst eten gekocht.
- Betere verdeling van toeslagen, zodat die ook echt bij de juiste mensen terechtkomen.
- Te veel beperkingen en regels die veel dingen uitsluiten.
- Betere hulp bieden vanuit hulpdiensten.
- Betere persoonlijke begeleiding.
- Lagere ziektekosten.

PREVENTIE EN VOORKOMEN SCHULDEN

Als mensen in de problemen dreigen te komen zou er eerder ondersteuning geboden moeten worden. Snellere hulpverlening (7) en betere informatievoorziening (2) worden genoemd. Daarnaast zijn er tips voor schuldhulpverlening en budgettering (4).

- Nu krijg je pas hulp bij problemen, er moet ook preventieve hulp mogelijk zijn. De eerste keer dat ik om hulp vroeg moest ik maar terugkomen als de schulden hoger waren of als er een huisuitzetting op stapel stond.
- Veel sneller handelen als mensen in een uitkeringssituatie komen. Nu is het zo dat door de enorme wachttijden mensen soms in de schulden raken waar ze later maar heel moeilijk weer uit komen.
- Zorgen dat mensen de mogelijkheden voor extra ondersteuning beter benutten.
- Er zou betere uitleg over regels gegeven moeten worden en wetten en regels overzichtelijker maken.
- Eisen stellen aan administratie, verplichten om cursus budgetteren te volgen en over het geheel genomen meer inzicht geven in eigen situatie, ook al voordat mensen in een uitkering komen.
- Leningen minder toegankelijk maken.
- Kwaliteitseisen en controle over bewindvoerders van de schuldhulpverlening.
- Beter leren budgetteren.

SCHOLING EN INBURGERING

Het kunnen volgen van een goede opleiding werd vijf keer genoemd. Door migranten werd twee keer het belang van taaltraining genoemd.

- Ik vind dat iedereen die wil studeren, hulp moet krijgen voor een opleiding.
- Meer investeren in opleiding zodat er weer een startkwalificatie is. Ik heb nu wel certificaten, maar die zijn niet overal geldig.
- Het was heel erg wennen in Nederland. Alles was nieuw, veel hulp is nodig, ook door moeilijkheden met taal.
- Meer taaltraining. Vluchtelingen/asielzoekers moeten leren opletten, hoe en wat ze uitgeven, waar het goedkoopste is, hoe om te gaan met geld in de Nederlandse samenleving.

KINDEREN

- Speciaal programma voor kinderen uit arme gezinnen, zodat zij leren dat armoede niet iets is om je voor te schamen en zodat ze mee kunnen bedenken hoe creatief met minder geld om te gaan.
- Meer vergoeding en aandacht voor ouders met gehandicapte kinderen.
- Zorgen dat armoede niet van generatie op generatie overgaat, dat betekent extra betaling voor kinderen met ouder(s) in armoede. Scholen zouden hun mogelijkheden voor financiële steun kenbaar moeten maken (zoals potjes voor buitenland reizen et cetera).
- Kosten kinderopvang verlagen.

VERLAGING VASTE LASTEN

- Energielasten zijn veel te hoog en moeten worden verlaagd (2).
- Lagere vaste lasten voor huur en energie (4).
- Genoeg sociale woningen.

SOCIALE NIVELLERING

- Rijke mensen moeten meer belasting betalen. Arme mensen moeten wakker worden (opkomen voor zichzelf).

DIVERS

- Gulden moet terugkomen.
- Er gaat heel veel hulp naar andere landen. Staat moet eerst eigen volk ondersteunen waar het nodig is.
- Koop niet. Ik weet het niet. Als je werkt is werk ook armoe. Ik heb weinig geld om te overleven. Ik koop het goedkope bloemmeel en koop geen brood. Geen kleding kopen, geen kapper, geen lid van sport, bibliotheek enzovoort.
- Overschot eten, niet weggooien.
- Alles moet goedkoper.

4.2 WIJZE RAAD AAN DOCHTERS EN KLEINDOCHTERS

Om te voorkomen dat armoede wordt doorgegeven naar de volgende generatie hebben de vrouwen wijze raad voor hun dochters en kleindochters. Zo kan de cirkel van armoede doorbroken worden. Een goede opleiding volgen wordt 30 keer genoemd. Financiële zelfstandigheid(16) en het voorkomen van schulden (14) zijn de belangrijkste andere raadgevingen.

OPLEIDING (30)

- Doe een opleiding die ze én leuk vindt én waar werk in is in de toekomst.
- Zorg voor een goede opleiding, want dan krijg je een goede baan.
- Adviseren om haar school af te maken, een goede richting te kiezen waar werk in te vinden is. Hierdoor zal ze ook onafhankelijk zijn.
- Maak school af en zorg dat je een studie volgt in iets dat je aanspreekt en waar in veel banenaanbod is.
- Studeren en zorg altijd voor een stabiel inkomen.
- Goed studeren en daarna een baan vinden met voldoende inkomen.
- Studeren, zodat een hoger inkomen verzekerd is.
- Opleiding is wel belangrijk, maar tegenwoordig kunnen alleen de kinderen van de rijken naar school.
- Goede algemene ontwikkeling!
- Volg je hart en haal je diploma.

FINANCIËLE ZELFSTANDIGHEID (16)

- Zorg dat je inzicht hebt in je eigen financiële situatie en zelf je administratie kunt doen.
- Zelfredzaamheid. Zorg dat je onafhankelijk bent.
- Niet afhankelijk zijn van een partner.
- Zorg dat je een goed baan hebt. Zorg dat je financieel onafhankelijk bent en blijft.
- Kleindochter moet indien mogelijk goede opleiding volgen zodat ze sociaal en financieel onafhankelijk is.
- Goed werk krijgen eerst en dan zelf een man kiezen en een beetje werken en een beetje voor de kinderen zorgen samen met haar man. Niet alleen blijven als moeder.
- Aan het werk blijven maar niet ten koste van de kleine kinderen.
- Financiële onafhankelijkheid, zaken goed regelen in relaties.
- Voldoende werk. Tijd voor wat leukere dingen.
- Ik zou aanraden om een eigen werkplek te openen. Hier hebben ze wel een steun van de staat nodig.
- Financieel zo functioneel mogelijk te werk gaan.

VOORKOM SCHULDEN (14)

- Voorkom schulden.
- NOOIT LENEN en meteen aan de bel trekken als er een financieel probleem ontstaat.
- Leer omgaan met geld.
- Geen geld uitgeven wat je niet op de bank hebt staan. Geen leningen.
- Ga niet boven je stand leven en maak geen schulden.
- Zorg dat je alle rekeningen betaalt en betaal alles contant en maak geen schulden.
- Leen nooit en geen schulden maken.
- Goed leren sparen, zodat er minder kans is dat ze in de schulden komt.

- Sparen voor de toekomst.
- Alles betalen op het moment dat de rekeningen binnenkomen.
- Ga verstandig met geld om.
- Niks kopen!

ZORGEN VOOR ELKAAR

- Zorgen voor elkaar!!
- Zorgen voor elkaar binnen de familie. Eerlijk blijven.
- Elkaar proberen te helpen.

DIVERS

- Trek bijtijds aan de bel als er problemen dreigen waar je mogelijk niet uitkomt. Beter een keer te veel advies gevraagd dan wanneer de boel al in het honderd gelopen is.
- Doorgaan en doorzetten naar het doel in je leven, dan bereik je het ook; denk ook aan jezelf, zo dat je het kunt volhouden.
- Positief blijven denken.
- Geen kind.
- Hij moet werk hebben.
- Blijf op het rechte pad.

GEEN RAAD

- Raad? Als je tegenslag op tegenslag hebt is er geen raad te geven. Het gebeurt.
- Ik mis mijn kinderen. Ik wil graag mijn kinderen zien. Ik weet geen raad.

4.3 TOEKOMSTDROMEN

Hoe zou u willen dat uw leven er over vijf jaar uitziet? Met deze open vraag konden vrouwen uiting geven aan hun toekomstdromen. Over het algemeen zijn hun wensen heel bescheiden zoals een keer met vakantie gaan of een paar uur meer werk hebben waardoor er wat meer financiële armslag is. Het zal geen verbazing wekken dat meer financiële zekerheid de grootste wens is. Dit gaven 21 van de 58 vrouwen aan. Daarnaast geven er 12 aan graag een betaalde baan te willen. Ook een goede toekomst voor de kinderen (10) en een goede gezondheid (7) scoren hoog. Helaas zijn er ook 7 vrouwen die geen toekomstdromen hebben en voorzien dat het er niet beter op zal worden.

FINANCIËLE ZEKERHEID

- In grote lijnen hetzelfde als nu, met veel zinvol en dankbaar vrijwilligerswerk, maar met iets meer financiële armslag.
- Meer financiële zekerheid.
- Geen of minder schuld hebben (8).
- Uit de shit zijn??!!
- Schuldenvrij zodat er meer rust in mijn leven komt en dat het geld dat ik verdien ook eens aan iets leuks besteed kan worden voor mijn dochter.
- Graag 8 tot 12 uur meer werken zodat ik er qua inkomen beter voor sta.
- Schuldenvrij en rustig te kunnen ademen. Nu is het overleven. Overal moet je naar toe. Je hebt geen tijd meer om te leven.
- Fatsoenlijk inkomen.
- Meer inkomen zodat ik mijn kinderen wel kan ondersteunen indien nodig.

- Een fatsoenlijk inkomen waar ik normaal van kan leven en ook nog eens af en toe wat leuks kan doen zodat ik niet altijd smoesjes hoef te verzinnen om ergens niet aan mee te doen.
- Hopen op minder kosten als zoon uit huis gaat! Verlaging van huur en energie.
- Minder financiële zorgen.
- Minder financiële stress.
- Misschien over vijf jaar dan ga ik AOW krijgen. Dan is het beter dan niks.
- Wat meer armslag!

EEN BAAN

- In een goede baan werken (9).
- Eigen atelier hebben.
- Ik zou graag een fulltime-baan hebben zonder aanvulling van WWB. Ik hoop ook dat ik door het werken niet financieel achteruit ga. Ik volg nu een opleiding voor Sociaal Maatschappelijke Dienstverlening en wil ook een baan krijgen in deze sector.
- Werk krijgen buitenshuis als de kinderen meer zelfstandig zijn.
- Dat ik teken- en schilderles geef.
- Atelier in Londen.

OPLEIDING

- Beter Nederlands geleerd.
- Ik naar werk en opleiding volgen.
- Nog meer leren voor mezelf.
- Mijn opleiding HBO afgerond.

TOEKOMST KINDEREN

- De oudste kinderen hun studie af en baan hebben.
- Kleinkinderen hebben.
- Alle kinderen (5) naar school.
- Mijn zoon profvoetballer.
- Een goede opleiding voor mijn zoon.
- Kinderen een goede toekomst.
- Hopelijk hebben de oudste twee kinderen een bijbaan, doet de jongste dochter MBO en haar zoon doet (hopelijk) waarschijnlijk werken leren op het MBO.
- Als mijn kinderen geslaagd zijn in hun leven, dan ben ik ook "geslaagd".
- Gelukkige kinderen die niets tekort komen.
- Het liefst zou ik mijn kinderen thuis willen laten leren.

GEZONDHEID

- Een betere gezondheid, zodat ik minder afhankelijk ben van instanties. Door geldgebrek zijn er nu te weinig aanpassingen in huis.
- Meer gezondheid.
- Medische wonder.
- Eerste plaats gezondheid!
- Gezond mag blijven.
- Betere gezondheid.
- Gezond blijven en blijven werken als vrijwilliger.

SOCIALE CONTACTEN

- De fijne contacten in m'n woonomgeving kunnen houden.
- Ik zou wel een leuke kameraad willen hebben.
- Wil niet meer alleen zijn, door armoede kan ik niet hertrouwen.

WONEN

- Een eigen huis kopen.
- Groepswonen met behoud van privacy, uitruilen van diensten en apparaten.
- Appartement.

SOMBERE TOEKOMST

Een paar vrouwen hebben geen toekomstdromen meer. Ze vrezen dat het er niet beter op zal worden.

- Als het zo doorgaat ga ik honger lijden. Wil graag niet in de armoede komen.
- Het zal nog erger worden.
- Misschien ben ik niet meer in leven.
- Ik weet niet. Misschien word ik nog erger dan nu.
- Dan ben ik oud geworden en word ik nog armer.
- Ik weet het niet. Het zal nog erger worden.
- Wil graag als mens leven. Door bezuinigingen en regels heb ik alleen moeten overleven. Van de toekomst word ik bang. Het wordt alleen maar erger daardoor maak ik veel gebruik van medicijnen.

DIVERS

- De Nederlandse nationaliteit krijgen.
- Wat rustiger.
- Zelfde als nu.
- Ik zou mijn agressie onder controle willen hebben.
- Dan hoop ik mijn ouders weer gezien te hebben.
- Leven beter op orde hebben.
- Beter dan nu. Graag een rijbewijs.
- Dat er vrede is op de wereld en iedereen bewust is. En dat er geen armoede meer is.
- Vrij!!
- Normaal.
- Ik wil graag met vakantie gaan.
- Ongeveer net als nu.
- Dat het voor iedereen beter mag worden als er niet te veel regels zijn.
- Zonnig.

DEEL II

BELANGENBEHARTIGERS

In totaal zijn 14 interviews afgenomen met belangenbehartigers: Voedselbanken, Stichting Leergeld, lokale armoedeplatforms (Oss, Waalwijk, Cuijk, Uden), Vluchtelingenwerk, Feniks, FNV Vrouwenbond, EVA platform Oost Brabant, Diaconaal Centrum en De Vonk.

De organisaties van belangenbehartigers zijn heel divers en hebben verschillende doelstellingen. Sommigen zijn meer gericht op praktische hulpverlening, anderen op collectieve belangenbehartiging en advisering aan de gemeente. Ze komen echter allen op voor de belangen van mensen in armoede en hebben veel inzicht in de problematiek.

1. BELANGRIJKSTE PROBLEMEN VAN CLIËNTEN

Problematiek	Aantal
Problemen met regelgeving en bureaucratie	12
Problemen met invullen formulieren	10
Niet op de hoogte zijn van regelingen	9
Afwijzing bijzondere bijstand en andere gemeentelijke regelingen	8
Gebrek aan flexibiliteit bij casemanagers	7
Contact met en bereikbaarheid van de casemanager	7
Bejegening	6
Problemen om werk en zorg te combineren	5
Geen ondersteuning bij het zoeken naar werk	4
Problemen met (vergoeding van) kinderopvang	2
Gewenste opleiding niet mogen volgen	1

Als aanvulling op bovenstaande werd nog genoemd:

- Het ontruimen van woningen.
- Conflictsituaties met werkgevers.
- Relatieproblemen en problemen met Jeugdzorg in verband met onder toezicht stelling.
- Problemen met schuldhulpverlening.
- Problemen met (gerechts)deurwaarders.
- Gebrek aan (bij)scholingsmogelijkheden voor laaggeschoolden.
- Huiselijk geweld.
- Niet benutten van regelingen door taboe/schaamte (te laat ondersteuning).
- Armoedeval vrouwen (uitkering-loon).
- Kinderopvang kosten.
- Met parttime-werk niet economisch zelfstandig (bijstand).
- Zorg- en opvoedingsdoelen/emancipatie (weinig zelfvertrouwen, niet assertief, laag zelfbeeld, sociaal isolement et cetera).

1.2 VERSCHILLEN TUSSEN MANNEN EN VROUWEN IN AANTAL EN SOORT KLACHTEN

Op de vraag of de organisaties merken of mannen en vrouwen verschillende problemen hebben met betrekking tot armoede werd 4 keer nee gezegd en 7 keer ja. Er werd onder andere opgemerkt:

- Gescheiden moeders met kinderen.
- Meer gezondheidsklachten (psychosomatisch), huiselijk geweld, alleenstaand ouderschap, laag zelfbeeld.
- Emotie voert de boventoon bij de meeste vrouwen, men heeft geen overzicht meer betreft de problemen.

- Vrouwen hebben vaak dubbele taken.
- Vrouwen kunnen zich beter verwoorden.
- Allerlei sociale en maatschappelijke vraagstukken doen zich zowel bij mannen als vrouwen voor.

1.3 BELANG VAN ONDERSCHIED TUSSEN MANNEN EN VROUWEN

Negen van de 14 organisaties gaven aan dat het belangrijk is om in beleid en praktijk rekening te houden met verschillen tussen mannen en vrouwen. Als redenen geven ze aan:

- Alleenstaande moeders hebben andere problemen en utoiten zich anders.
- Vrouwen krijgen na de scheiding financiële problemen.
- Vrouwen/moeders blijven vaak met dubbele taken zitten (zorgtaken).
- Vrouwen verlenen nog vaker mantelzorg dan mannen.
- Omdat ze andere wijzen van communiceren hebben en andere gebieden waar ze hun welzijn op baseren.
- Alleen als blijkt dat dat nodig is.
- Indien nodig, bijvoorbeeld ook in verband met culturele achtergrond.

Vijf organisaties vinden het niet belangrijk om onderscheid te maken, omdat:

- Mannen en vrouwen zijn gelijk.
- Er wat ons betreft geen verschil in benadering mag zijn.
- Niet in 't beleid, omdat het probleem moet worden opgelost. De benadering van man/vrouw kan hier wel een grote rol spelen.
- Ieder mens die in de problemen geraakt dient aanspraak te kunnen maken op hulpverlening en moet open deuren kunnen vinden op momenten dat het water aan hun lippen staat. Dus nimmer werken vanuit man-/vrouwbelang maar centraal vanuit begrip: ieder mens gelijk.

1.4 BELEMMERENDE FACTOREN OM UIT DE ARMOEDE TE GERAKEN

Op de vraag waarom het voor hun klanten moeilijk is om uit de armoede te geraken gaven de organisaties allen meerdere redenen aan.

Belemmerende factoren om uit armoede te geraken	Aantal
Weinig kans op betaald werk boven minimumloon/sociaal minimum	11
Stapelning van bezuinigingen	10
Uitkeringen zijn te laag	10
Gezondheidsproblemen	10
Schulden	10
Moeite om betaald werk met zorg voor kinderen te combineren	9
Economische conjunctuur	8
Gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal	8
Veel tegenslag gehad	7
Wijzigingen sociale wetgeving	6
Onvoldoende opleiding	6
Onvoldoende kennis van ondersteuningsmogelijkheden	6
Wachten op verblijfsdocumenten/illegaal	5
Zorg voor naasten (mantelzorg)	5

Daarnaast gaven de respondenten aan:

- Work first-beleid in plaats van study first.
- Weinig ervaring met betaald werk.
- Weinig zelfvertrouwen en vele sociale problemen (sociaal isolement -> netwerk ontbreekt).
- Sociale zekerheid is een jungle van regelgeving.
- Bij alimentatie duurt het te lang voordat uitkering wordt betaald.
- Een eensluidend antwoord hierop is niet mogelijk. Het gaat veelal om complexe situaties waarin meer dan één probleem een rol speelt. Moet dan ook per huishouden specifiek worden aangepakt, waarbij het met name gaat om het stellen van de juiste prioriteiten.
- Het gaat bij EVA met name over oudere vrouwen die al jaren op het sociaal minimum leven. Er is geen perspectief dat het inkomen vermeerdert. De rek is er uit.
- Vooral het onverwachte waar de burger mee kan worden geconfronteerd en daarmee zijn/haar leven plots overhoop ligt en de burger de regie over zijn eigen leven dreigt te verliezen.

1.5 KNELPUNTEN BINNEN DE EIGEN ORGANISATIE

Op de vraag of de eigen organisatie problemen ervaart bij het verbeteren van de dienstverlening gaven slechts twee organisaties aan dat dit het geval was. Als knelpunten noemden ze:

- Veel bureaucratie.
- Door transities AWBZ, Wmo, Jeugdzorg en Participatiewet is er veel onduidelijkheid. Het beleid met frontlijnwerkers is nog niet operationeel.
- Intern bezuinigingen, terwijl er meer en complexere hulpvragen zijn.
- Uiteraard wordt er veel aandacht besteed aan de juiste vormgeving van het voeren van gesprekken, bejegening en nazorg verlenen. Maar het kan altijd beter en moet in diverse gevallen ook beter, want de burger wordt nog de dupe van traagheid in en zorgvuldigheid bij het verkrijgen van de juiste hulp dan wel voorziening.
- Wij lopen vaak aan tegen de bureaucratie.

1.6 TIPS OM HULPVERLENING TE VERBETEREN

De belangenorganisaties hebben de volgende tips voor de uitvoerende instanties om hulpverlening aan mensen met een uitkering te verbeteren.

Tips verbetering hulpverlening	Aantal
Vereenvoudigen formulieren	11
Verminderen bureaucratie	10
Betere informatievoorziening	8
Bejegening verbeteren	7
Betere bereikbaarheid	7
Betere onderlinge samenwerking	7
Mensen eerder ondersteunen	5
Ruimhartiger toekennen van regelingen	5
Beleid meer richten op preventie	5

Enkele organisaties geven een nadere toelichting.

- Uitgaan van vertrouwen in plaats van wantrouwen.
- De uitvoering van beleid is soms duurder dan wat het oplevert voor de doelgroep. Minder bureaucratie en regelgeving, minder wantrouwen en de inzet van ervaringsdeskundigheid kan daar verbetering in brengen. Doe wat nodig is en niet wat mag.
- Zorg voor oplossingen die uitgaan van de eigen kracht van mensen. Alleen dan kan sprake zijn van blijvende stabiliteit.
- Er rekening mee houden dat het mensen zijn die ze hulp verlenen.
- De burger centraal stellen en weg met alle argwaan en verdenkingen. De burger die aanklopt, heeft al heel veel schroom overwonnen en dient op een gelijkwaardige wijze in gesprek te komen met uitvoeringsinstanties en de hulpvraag dient bij iedereen centraal te staan. Maatwerk leveren.
- Meer inzicht in psychologische mechanismen die werken bij armoede en schulden, zodat communicatie effectiever wordt.

1.7 ARMOEDEBELEID VAN GEMEENTEN

Gemeenten hebben de regierol in het armoedebeleid. We vroegen de belangenbehartigers welke ontwikkelingen ze signaleren in het armoedebeleid van hun gemeente. Wat vinden ze daarbij positief en wat baart ze zorgen?

POSITIEVE ONTWIKKELINGEN

- Alleenstaande ouders zijn focusgroep binnen armoedebeleid in Tilburg. Dit moet nog verder handen en voeten krijgen, maar biedt mogelijkheden.
- Armoedebeleid in de gemeente Waalwijk neemt een prominente plaats in het beleid van de gemeente. Er is sprake van een positief kritisch en opbouwende samenwerking tussen ons platform en de gemeente. Er zijn over de laatste drie jaar op velerlei terrein positieve resultaten geboekt.
- De openheid, die is ontstaan, vooral na de crisis, betreft armoede en geldzorgen.
- Er is best het nodige verbeterd. Er is een instantie waar men bij kan aankloppen en deze instantie dient vanuit een gerichte aanpak, de hulpverlening op te pakken en daarover met de burger uitvoerig in gesprek blijven. Maar het gericht werken aan de oplossingen staat centraal.
- Gemeente Gemert-Bakel hevelt subsidiegelden over naar Leergeld om te besteden aan de kinderen. Gemeente Boekel is karig met subsidie, maar geeft wel een groot deel van de Klijsma-gelden aan Leergeld.

ZORGEN

- Bijzondere bijstand wordt vaker gegeven als lening in plaats van gift, wat aanvragen weerhoudt.
- Investeren in activiteiten voor fase 4-klanten wordt veel minder door de afdeling Werk & Inkomen. Ook wordt daar de dienstverlening gedigitaliseerd, terwijl de doelgroep niet altijd deze vaardigheden heeft en behoefte heeft aan face-to-face-contact.
- Zorgen over alle bezuinigingen.
- Samenwerking tussen de gemeente en de voedselbank in Oss is niet optimaal. Veel mensen hebben probleem met voedselbank.
- Het armoedebeleid krijgt steeds minder prioriteit.
- Gemeente gebruikt verborgen telefoonnummers waardoor cliënten de telefoon niet opnemen en daardoor geld kunnen mislopen.
- De grote werkdruk van de instanties, die zich met armoedebeleid bezighouden.
- Nog niet bekend Participatiewet 2015.

1.8 OP EIGEN KRACHT UIT DE ARMOEDE/UITKERING

Vijf van de organisaties denken dat mensen op eigen kracht uit de armoede kunnen komen al is ondersteuning hierbij wel belangrijk. Acht van de organisaties denken dat het op eigen kracht niet gaat lukken.

OP EIGEN KRACHT

- Ja, mits ondersteund en/of begeleid.
- De kracht van de mens zelf kan zeer inventief werken.
- Als de burger wordt begrepen en als zijn/haar situatie vanuit de uitvoeringsinstanties op een juiste wijze in kaart wordt gebracht en vervolgens een gerichte aanpak tot terugkeer naar werk wordt opgesteld en de juiste ondersteuning wordt gegeven moet dat mogelijk zijn. Echter, de burger zal dan ook veel meer vanuit zijn eigen kracht en met veel energie moeten laten zien dat hij/zij ook de volle bereidheid heeft actief te werken aan een geslaagd re-integratietraject terug naar werk.
- De één wel en de ander niet.
- Meer ondersteuning.
- Als het tij keert en er weer meer werk is, ja. Voor mensen die langer in een bijstandsuitkering zitten is het moeilijker!

NIET OP EIGEN KRACHT

- Veel van onze zijn cliënten zijn vluchtelingen en spreken niet de Nederlandse taal. Eerst hulp bij de Nederlandse taal en dan helpen bij sollicitaties. Gescheiden moeder met kleine kinderen moeten wel eerst kinderopvang hebben om aan werk te denken.
- Er niet vanuit gaan dat iedereen vanzelf zelfredzaam is en op eigen kracht zaken kan oppakken. Er is ondersteuning nodig naar werk en vrijwilligerswerk dat wat oplevert en aansluit bij wens/motivatie. Ook investeren in motivatie, vergroten zelfvertrouwen en ondersteuningstrajecten voor opleiding, werk en vrijwilligerswerk.

1.9 VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE BESTRIJDING VAN ARMOEDE

De antwoorden op de vraag waar de belangrijkste verantwoordelijkheid ligt voor de bestrijding van armoede tonen aan dat het als gedeelde verantwoordelijkheid wordt ervaren, al worden niet altijd dezelfde partijen genoemd.

Verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede	Aantal
Landelijke overheid	11
Lokale overheid	10
Bij de mensen zelf	8
Instellingen als maatschappelijk werk en schuldhulpverlening	7
Werkgevers	7
Vakbonden	7
De samenleving	5

1.10 OORZAKEN

De armoede in Brabant is de laatste decennia toegenomen tot 10% van de bevolking. Welke factoren/mechanismen veroorzaken in de ogen van de belangenorganisaties het armoedeprobleem en/of houden het in stand? Als antwoord op deze moeilijke vraag komen een aantal facetten aan het licht.

TE LAAG INKOMEN EN SCHAARSTE AAN WERK

- Uitkering is laag en vaste lasten zijn hoog.
- Schaarste en ongelijke verdeling van betaald werk. Er is te weinig gesubsidieerd werk en er zijn te weinig beschermende werkplekken voor mensen die moeite hebben om regulier werk te verrichten.
- Toeslagen systeem is onduidelijk. Liever uitkering verhogen.
- Te weinig werk, te lage uitkering.
- Eerst en vooral het inkomen waar mensen zich in het dagelijks leven mee dienen te onderhouden. Een te lange periode van te weinig inkomen leidt ten allen tijde tot ernstige financiële problemen. Te weinig begrip bij onder andere Sociale Diensten voor de ernst van het probleem als het om te weinig financiële middelen gaat.

GENDEREFFECTEN

- Alleenstaande moeders met kinderen moeten eerst voor de kinderen zorgen. Werken kan pas als de kinderen goed en betaalbaar opgevangen worden.
- Ongelijke verdeling van de zorgarbeid.
- Gescheiden vrouwen blijven verantwoordelijk voor terugbetaling schulden die door de ex-echtgenoot zijn gemaakt.

BUREAUCRATIE

- Te lange inkomens-bureaucratie. De site van de UWV is bijvoorbeeld slecht te bereiken waardoor mensen niet aan hun verplichtingen kunnen voldoen en de schuld bij cliënten wordt gelegd.
- Er kan een oplossing geboden worden voor financiële problemen via bijzondere bijstand maar dan moeten burgers veel te veel lastige procedures doorlopen om uiteindelijk een bescheiden bedrag te kunnen krijgen.
- De trage molens van de uitvoeringsinstantie spelen een rol.
- Instanties die zeggen hulp te bieden bij schuldhulpverlening moeten gemonitord worden door de gemeente. En als zij falen in de uitvoering van staand beleid, dan dienen zij daarop gewezen te worden. Bij geen verbetering dient de gemeente de regie in handen te nemen en de convenanten te ontbinden. Het werk en de uitvoering via menselijke maat dient centraal te staan.

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID

- Door niet uit te gaan van de eigen kracht maar alleen uit te gaan van het zogenaamde "pamperen".
- De gedachte dat de verzorgingsstaat alles moet regelen.
- De burger zelf is er ook debet aan, vaak te impulsief inkopen doen, mee willen doen met de directe omgeving om er bij te horen en dus dingen aanschaffen die in principe op dat moment niet kunnen. Laksheid bij naleven van de aangegane betalingsverplichtingen en daardoor olopemde rekeningen met extra kosten waardoor de hoogte van de schulden niet meer te overzien zijn.
- Klagen is eigenlijk voorbij. Nu aan de slag is mijn devies.

1.11 ARMOEDE VOORKOMEN

Wat denken de belangenorganisaties dat er moet gebeuren om te voorkomen dat mensen in de armoede geraken? De antwoorden geven aan dat er op verschillende niveaus gewerkt moet worden aan een oplossing. Op rijksniveau moet er nagedacht worden over maatschappelijke herverdeling van werk en welvaart en vereenvoudiging in de uitvoering van regelgeving. Op gemeentelijk niveau valt er veel te winnen met een effectief preventiebeleid en het bevorderen financiële zelfredzaamheid. En tot slot heeft de burger ook een eigen verantwoordelijkheid.

EERLIJK DELEN

- Er moet vanuit de landelijke politiek op de eerst plaats een beleid worden samengesteld waaruit in de praktijk moet blijken dat het begrip 'Eerlijk delen en verdelen' de basis gaat worden voor het uit te voeren beleid.
- Basisinkomen.
- Overheidsbeleid meer gericht op creëren van werk, basisinkomen en herverdeling van arbeid.
- Aandacht voor onbetaalde arbeid bij vrouwen en ongelijke beloning.
- In mijn beleving moeten we af van, pappen en nathouden en de kern van de problemen gaan aanpakken en beginnen bij de bron te weten: stop met de voedselbanken, draag als politiek zorg voor een beleid dat het basisinkomen voor iedereen zo is vastgesteld dat men niet hoeft te 'verzuipen' in de ellende zoals deze nu door velen wordt ervaren.

VEREENVOUDIGING IN DE UITVOERING VAN REGELGEVING

- Armoede onder vrouwen wordt in stand gehouden door allerlei regelgeving en keiharde sancties bij eventuele vergissing.
- Er zijn altijd mensen, die door grote pech in 't leven in de staat van armoede geraken. Bundeling van regels en instanties en 't overzichtelijk maken voor de gedupeerde mens. SAMENWERKEN!
- Goede hulp aan mensen die problemen hebben en samenwerken. Veel mensen vragen hulp maar krijgen die niet of worden doorgestuurd.
- Beter op elkaar aansluitende inkomensregelingen.

BEVORDEREN WERKGELEGENHEID

- Er is nog te veel werkloosheid. Werkgevers hebben volgens mij te veel keus. Dan komen moeders met kinderen of vluchtelingen op de tweede plaats.
- Werk creëren.

EFFECTIEF PREVENTIEBELEID

- Optimaliseren van preventiebeleid binnen Gemeenten. Daarbij hoort het benoemen van meer preventiecoaches die snel kunnen "ingrijpen". Binnen de nieuwe Participatiewet zullen wij met elkaar weer moeten gaan leren naar "elkaar om te zien" en elkaar te helpen. Dat moet onze samenleving weer een positieve impuls geven waardoor groei in armoede kan worden voorkomen en bestaande armoedeproblemen kunnen worden opgelost.
- Vanuit de plaatselijke overheid dient veel meer aandacht en inzet te zijn om de problemen, welke zichtbaar en bekend zijn, als het gaat om begrippen als armoede en sociale uitsluiting, te lijf te gaan en een omslag te maken in denken en uitvoering. Waarmee maatwerk tot stand gebracht dient te worden, waarmee de mensen aan de onderkant van de maatschappij daadwerkelijk merken dat zij er ook toe doen.

- Langdurige nazorg als mensen uitstromen van een uitkering naar een (meestal tijdelijke) betaalde baan om terugval in armoede te voorkomen.

BEVORDEREN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

- Kinderen leren budgetteren.
- Reeds op de middelbare school verplichte les in budgetteren.
- Economische zelfstandigheid en financiële zelfredzaamheid vrouwen stimuleren.

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID BURGERS

- De burger moet ook naar zijn eigen gedragingen gaan kijken en niet alleen klagen maar zelf regie nemen en werken aan positionele en financiële verbeteringen.
- Ga als burger zelf ook investeren in jezelf en grijp de kansen die er zijn en niet berusten in de situatie.
- Belangenorganisaties moeten meer komen met oplossingen of zelf werken aan een betere financiële uitgangspositie bij de mensen die behoren bij hun achterban.

DEEL III

UITVOERDERS

In totaal zijn 20 interviews afgenomen met uitvoerders van het armoedebeleid. Vertegenwoordigd zijn budgetcoach/schuldhelpverleners, sociaal raadvrouw, maatschappelijk werkers, casemanagers gemeente, beleidsmedewerker gemeente, opbouwwerkers en een loopbaancoach. De spreiding over de Brabantse gemeenten is helaas beperkt: Geldrop, Gemert, Helmond, Nuenen, Oirschot, Son en Breugel, Tilburg en Waalwijk.

Deze verkenning levert geen algemeen geldende uitspraken over de stand van zaken van het armoedebeleid in Brabant. Wel geeft ze waardevolle en uitgebreide informatie over de dagelijkse praktijk en gezichtspunten van de organisaties die medewerking aan het onderzoek hebben verleend. De bereidheid om informatie uit te wisselen met andere gemeenten is erg groot.

1 BELANGRIJKSTE AANDACHTSGEBIEDEN AANPAK VAN ARMOEDE

De belangrijkste aandachtsgebieden van de organisaties die aan dit onderzoek hebben deelgenomen.

Belangrijke aandachtsgebieden aanpak armoede	Aantal
Samenwerking/afstemming tussen verschillende organisaties	14
Preventie	13
Gedragsverandering van personen die in armoede leven	12
Bevorderen werkgelegenheid	11
Vereenvoudiging regelgeving	10
Prioriteit landelijke politiek	7
Meer financiële ondersteuning	4
Deskundigheid bij hulpverleners	3
Hoogte minimum loon/uitwerking	2
Goede mogelijkheden voor het behalen van een startkwalificatie	1

VERDER WERD OPGEMERKT

- Hoe kan de persoon zijn financiën in balans brengen, inkomsten-uitgaven in balans, waardoor in ieder geval de knelpunten zichtbaar worden. Daar wordt vanuit ons op ingestoken; kan betekenen werk zoeken om inkomsten te verhogen, scholing volgen, maar ook inzet van voedselbank en/of andere financiële ondersteunende maatregelen.
- Mensen komen vaak in de problemen door het moeten terugbetalen van toeslagen. Het aanvragen en controleren ervan is voor veel mensen te ingewikkeld.

1.2 VERSCHILLEN IN PROBLEMATIEK TUSSEN MANNEN EN VROUWEN

Vier van de 20 organisaties merken geen verschillen in problematiek tussen mannen en vrouwen. De overige 16 zien wel verschillen. Hierbij speelt de traditionele rolverdeling nog steeds een grote rol. Een scheiding pakt voor vrouwen financieel vaak slechter uit dan voor mannen.

COMBINATIE BETAALD WERK EN ZORGTAKEN

- Vrouwen ondervinden vaak problemen aangaande de combinatie werk, inkomen, zorgtaken voor kinderen. Vaak komt dit laatste (hoofdzakelijk) voor rekening van vrouwen.
- Ja, namelijk dat de mannen makkelijker sociale contacten onderhouden dan vrouwen. Vrouwen moeten toch rekening houden met hun kind(eren), het eten, dus plannen en rondkomen. Nemen niet echt de tijd voor sociale contacten. Vaak hebben beiden een schaamtegevoel als ze in armoede leven.
- Verlating, opgroeiende kinderen.
- Ik zie vaak dat er een traditionele rolverdeling wordt aangehouden. Vrouwen richten zich op de opvoeding, waardoor ze zich belemmert voelen om meer inkomen te vergaren.
- Vrouwen zijn kwetsbaarder, bijvoorbeeld alleenstaande moeder met kinderen, geen werk, lage opleiding.
- Vrouwen stellen vaak anderen voorop in plaats van zichzelf.
- Mannen zoeken vaak wel naar werk maar vrouwen willen vaak niet werken omdat ze bij hun kinderen willen zijn. Een bepaalde groep vrouwen uit achterstandswijken vertrouwen hun kinderen niet toe aan anderen.
- Vrouwen hebben meer zorgtaken, voelen deze verplichting meer. Zorgtaak voor kinderen en mantelzorgtaken voor familieleden maakt het moeilijker om een plek op de arbeidsmarkt te vinden. Vrouwen hebben vaak nog steeds een financiële afhankelijkheid van hun partner.
- Stellen van prioriteiten, met name op het gebied van het "laten meedoen" van de kinderen aan de samenleving.

SCHULDEN

- Blijkt uit praktijkervaringen van (schuld)hulpverleners organisaties (formeel en informeel).
- Omdat vrouwen over het algemeen een slechter financieel uitgangspunt hebben.

PROBLEMEN NA SCHEIDING

- Vrouwen hebben vaker toch een uitkering of parttime baan dan mannen. Zeker bij echtscheiding speelt dit een rol.
- In veel situaties met schulden is er ook sprake van een scheidingssituatie. Waarbij opvalt dat de (ex)man meestal fulltime-werk heeft en de vrouw meestal geen, of parttime-werk heeft, waardoor de schuldenlast meer drukt op de situatie van de vrouw.

OVERIG

- Project Eigen Kracht is genderspecifiek voor vrouwen.
- Probleem is hetzelfde, omgang met het probleem is verschillend.

1.3 HOUDT U IN UW DIENSTVERLENING AAN DE CLIËNTEN REKENING MET VERSCHILLEN TUSSEN MANNEN EN VROUWEN?

Knelpunten binnen de eigen organisatie	Aantal
Nee	6
Ja	9
Niet van toepassing	4

1.4 BELEMMERENDE FACTOREN OM UIT DE ARMOEDE TE GERAKEN

Op de vraag waarom het voor vrouwen moeilijk is om uit de armoede te geraken wordt een combinatie van redenen genoemd.

Belemmerende factoren om uit de armoede te geraken	Aantal
Zorg voor kinderen	18
Moeite om betaald werk met zorg voor kinderen te combineren	17
Onvoldoende opleiding	12
Zorg voor naasten (mantelzorg)	11
Weinig kans op betaald werk boven minimum loon	10
Economische conjunctuur	9
Veel tegenslag gehad	10
Onvoldoende kennis van ondersteuningsmogelijkheden	10
Gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal	9
Schulden	8
Stapelning van bezuinigingen	4
Gezondheidsproblemen	4
Wijzigingen sociale wetgeving	3
Wachten op verblijfsdocumenten/illegaal	3
Uitkeringen zijn te laag	2

Als aanvulling:

- Psychische problemen waardoor werken duurzaam onmogelijk wordt.
- Bij het punt 'veel tegenslag' gehad, speelt ook vaker een rol, dat de vrouw zich wel bewust is van mogelijke consequenties bij keuzes met betrekking tot financiële zaken, maar dat zij veelal korte termijn keuzes maakt die haar kinderen op dat moment even ten goede komen, maar die nadien z'n weerslag op het geheel van de financiële situatie hebben.
- Toeslagen leveren vaak veel meer op dan een betaalde baan.
- Mogen niet werken van partner.
- Vaak hebben ze meerdere problemen, zodat ze niet weten waar ze moeten beginnen met de aanpak daarvan en bij wie de juiste hulp kunnen vragen.

1.5 KNELPUNTEN BINNEN DE EIGEN ORGANISATIE

Zes van de organisaties ervaren geen problemen om de doelstellingen voor bestrijding van armoede te bereiken. Bij tien organisaties is dit wel het geval.

Knelpunten binnen de eigen organisatie	Aantal
Nee	6
Ja	10
Niet van toepassing	4

1.6 OP EIGEN KRACHT UIT DE ARMOEDE/UITKERING

Aan de uitvoerende organisaties is gevraagd wanneer mensen op eigen kracht hun situatie kunnen verbeteren en welke ondersteuning nodig is voor degenen die dat niet kunnen bereiken.

OP EIGEN KRACHT

Elf²³ organisaties denken dat mensen op eigen kracht uit de armoede kunnen geraken, eventueel met de nodige ondersteuning van professionals of het eigen sociale netwerk:

- Met professionele ondersteuning.
- In de huidige Participatiewet en Welzijn Nieuwe Stijl/De Kanteling dienen cliënten alle vaardigheden te leren, hoe zij zo zelfstandig mogelijk de weg weten te vinden naar instanties op het gebied van werk en inkomen en naar voorzieningen voor inkomensondersteuning.
- Omdat zij met ondersteuning opties aangeboden krijgen zodat zij zelf hier iets aan kunnen veranderen.
- Mits aan een aantal criteria vorm gegeven kan worden: stabiel inkomen, steunpunten blijven in periode van onstabiele aanwezig en haken niet af, of stoppen niet vanwege regelgeving (bijvoorbeeld op wachtlijst komen voor voedselbank, of maar zes maanden gebruik mogen maken van voedselbank). Ook integrale afstemming tussen hulpverleners is een voorwaarde.
- Meestal moet er eerst een voortraject zijn, waarin vrouwen hun eigen kracht weer vinden.
- In veel gevallen komt de drang naar overleven naar boven. Wij zien ons hooguit als de katalysator die deze drang naar boven weet te halen met een stukje praktische ondersteuning.
- Sommigen doen echt moeite en willen vooruit komen. Wij hebben als welzijnsorganisatie ook de taak om ze goed te kunnen helpen/doorverwijzen naar de juiste organisaties en/of waar ze extra tegemoetkoming kunnen vragen.

²³ Sommige organisaties geven zowel ja als nee aan omdat sommigen wel op eigen kracht uit de armoede kunnen raken en anderen niet.

MET STEUN VAN HUN SOCIALE NETWERK

- Het hebben van een (goed) sociaal netwerk en dus opvang voor kinderen, kan meer ruimte geven voor (betaald) werk.
- Bij voldoende begeleiding, steun uit netwerken (als men deze heeft) stapje voor stapje werken aan kleine doelstellingen. Klein beginnen en succesjes vieren is daarbij belangrijk denk ik. Alleen komt men er vaak niet uit, wel met ondersteuning.
- Wanneer mensen zien welke verbeteringen er mogelijk zijn, welke stappen zij hiervoor moeten nemen en met wie zij deze stappen SAMEN kunnen zetten dan denk ik zeker dat mensen op eigen kracht stappen hierin kunnen zetten.

OPLEIDING EN WERK

- Er zijn mensen die het lukt een opleiding te volgen waardoor zij een hoger inkomen kunnen vergaren.
- Soms hebben mensen de kans om passend werk te vinden en kunnen zij doorgroeien naar ander werk of een opleiding volgen. Het ligt vaak aan de persoon zelf, waar wil die persoon naar toe, wat is de motivatie. Maar het ligt ook aan de omgevingsfactoren.
- Langzaam neemt het onderwijsniveau van de kinderen toe waardoor mensen meer kansen krijgen.

OVERIG

- Dit is afhankelijk van de intrinsieke motivatie, de persoonlijke situatie van de mensen. Een deel van de mensen zal op eigen kracht de weg uit de armoede kunnen vinden. Een deel zal met ondersteuning uit de armoede kunnen geraken en een deel zal nooit uit de armoede kunnen geraken.
- Sommige mensen hebben gewoon pech gehad en zijn in sommige gevallen ook in staat zijn om er zelf uit te komen. Dit geldt voor een grote groep niet.

1.7 NIET OP EIGEN KRACHT

Dertien organisaties geven aan dat het mensen niet gaat lukken op eigen kracht hun situatie te verbeteren:

- Mensen met schulden maken vaak de verkeerde keuzes. Niet uit onwil maar uit onvermogen. Door goede hulpverlening kan er een nieuw perspectief worden gecreëerd.
- Er zijn ook mensen die geen mogelijkheden hebben een hoger inkomen te vergaren. Denk aan mensen met een psychische en/of lichamelijke beperking, met name de groep welke leeft van een minimum inkomen (bijvoorbeeld WWB, onvolledige WIA/WAO).
- Veel mensen blijven momenteel rond de armoedegrens hangen omdat ze geen of onvoldoende stabiele steunpunten hebben en in veel situaties het inkomensperspectief ook voor de toekomst op het minimumniveau blijft.
- Ik denk dat het voor de meeste mensen een lastige kwestie is. Vaak zie ik dat de situatie stagneert. Mensen hebben een inkomen en hebben hun aandacht gericht op andere levensgebieden (in plaats van werk zoeken).
- Bij mensen die met meerdere problemen te maken hebben is dit complex. Niet iedereen is in staat informatie op te doen en/of te begrijpen. Kinderen gaan voor dus hebben ze hierdoor zichzelf onvoldoende ontwikkeld.
- Mensen verkeren soms in zo'n complexe situaties dat ze geen zicht hebben op of zien van veranderingen. Niet de weg weten, taal spreken of andere factoren die een depressieve kijk op het geheel geven.

- Er zijn doelgroepen die niet in staat zijn om op eigen kracht werk te vinden en uitkeringsonafhankelijk te zijn.
- Er is altijd een vorm van ondersteuning nodig.
- Degenen die laaggeschoold zijn en/of de taal niet machtig zijn, hebben daar zeker moeite mee, om bij de juiste organisatie hulp te vragen.
- Vaak moet je heel wat paperassen invullen, waar ze overdonderd door zijn en niet begrijpen.

1.8 VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE BESTRIJDING VAN ARMOEDE

De antwoorden op de vraag waar de belangrijkste verantwoordelijkheid ligt voor de bestrijding van armoede tonen aan dat het als gedeelde verantwoordelijkheid wordt ervaren, al worden niet altijd dezelfde partijen genoemd:

Verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede	Aantal
Bij mensen zelf	16
Landelijke overheid	13
Lokale overheid	12
Instellingen als maatschappelijk werk, schuldhulpverlening et cetera	9
Werkgevers	6
Vakbonden	4
De samenleving	1

Hierbij wordt opgemerkt:

- Er zal integraal gekeken dienen te worden hoe om te gaan met schulden/ armoedeproblematiek. En het effect van de ene regeling op het totaal van regelingen. Wat wordt mensen mogelijk of onmogelijk gemaakt, hoe ziet de financiële opvoeding van de jeugd eruit.
- Ik vind het moeilijk om over 'belangrijkste' te spreken. Ik vind dat mensen zelf in de eerste plaats verantwoordelijk zijn, maar deze verantwoordelijkheid moet gedragen worden door zowel de landelijke als lokale overheid, en mensen moeten de weg weten, hierin hebben de diverse instellingen duidelijk ook een rol.
- Samenwerking/terugkoppeling diverse organisaties.

1.9 OORZAKEN ARMOEDE ONDER VROUWEN

De armoede in Brabant is de laatste decennia toegenomen tot 10% van de bevolking, waarvan ongeveer driekwart uit vrouwen bestaat. Welke factoren/mechanismen veroorzaken in de ogen van de belangenorganisaties het armoedeprobleem en/of houden het in stand? Als antwoord op deze moeilijke vraag komen een aantal facetten aan het licht.

TE LAAG INKOMEN EN SCHAARSTE AAN WERK

- Te lage financiële basis.
- Onvoldoende ondersteuning bij het vinden van werk.
- Instanties als gemeenten/UWV zijn onvoldoende toegerust op het signaleren van beperkingen bij werkzoekende welke een belemmering (kunnen) vormen voor het zoeken (en behouden!) van werk.
- Geringere kansen op de arbeidsmarkt.
- Te weinig ondersteuning bij het uitzetten van loopbaantrajecten al op jonge leeftijd.

GENDEREFFECTEN

- Afhankelijkheid van vrouwen ten opzichte van de man.
- Scheiding, alleenstaand met kinderen, slachtofferrol aannemen.
- Wat ik veel zie is de traditionele rolverdeling man-vrouw. De vrouw werkt toch vaker parttime of niet en daardoor is ze, zeker na echtscheiding, minder goed in staat is om financieel voor zichzelf en haar kinderen te zorgen dan de man.
- Afhankelijkheid in relaties en scheiding. Vooral bij kwetsbare vrouwen die bijvoorbeeld sociaal-emotioneel beschadigd zijn, verstandelijk beperkt of niet zelfredzaam.
- Specifiek voor vrouwen: kosten kinderopvang. Bereidheid van werkgevers om rekening te houden met de schooluren van kinderen.
- Verkeerde mannen in hun leven die het geld aan andere zaken besteden.
- Het gegeven dat veel laagopgeleide vrouwen zodra ze moeder worden minder gaan werken en zij zelf vaak zeggen liever thuis te zijn voor de kinderen.
- Zorg voor kinderen en andere familieleden.
- Grote financiële terugval bij scheidingen.

BUREAUCRATIE

- Onduidelijke of onsamenhangende informatie van plaatselijke overheid en schuldhulpverleningsinstanties, waar de cliënt niet mee vooruit kan om uit financiële problematiek te geraken.
- Bedragen die bij deurwaarders/incassobureaus geheven mogen worden, maken dat schulden, ernstig oplopen.
- Complexiteit van regelingen zoals toeslagen van de belastingdienst en het aanvragen hiervan.
- Lastige regelgeving.

PERSOONLIJKE FACTOREN

- Omstandigheden welke het onmogelijk maken te gaan werken, denk aan zorgtaken, psychische/lichamelijke beperkingen.
- Tekort aan persoonlijke vaardigheden en empowerment van cliënten en isolement.
- Er wordt door cliënten zelf onvoldoende gebruik gemaakt van de mogelijkheden voor ondersteuning. Denk aan maatschappelijk werk, budgetcursussen, hulp van het eigen netwerk, enzovoort. De schaamte voor het leven in armoede en eventuele schuldenproblematiek is anno 2014 nog altijd hoog.
- Veel vrouwen willen hun kinderen niets tekort doen en voldoen aan materiele standaard andere kinderen waardoor ze in de financiële problemen komen.
- Moeilijk de juiste prioriteiten kunnen stellen, ook door sociale druk.
- Laag zelfbeeld waardoor vrouwen moeilijk uit hun isolement komen en stappen zetten richting werk.
- Zorgtaken, leefbaarheid, gezondheid.
- Schaamte om er over te praten en de eerste stap te zetten (stempel op je voorhoofd als je naar instantie wil stappen voor ondersteuning bij (hulp) vraag).

- Te weinig kennis van maatschappelijke mogelijkheden/te weinig prikkels vanuit haar omgeving/verlies van eigen kracht door traumatische veranderingen.
- Taal niet machtig.

1.10 ARMOEDE VOORKOMEN

Wat denken de uitvoerende organisaties dat er moet gebeuren om te voorkomen dat mensen in de armoede geraken?

EERLIJK DELEN

- Gelijke salarissen voor mannen en vrouwen.
- Minimumloon op niveau en weer inclusief ziektekostenverzekering (ziekenfondssysteem).
- Tarieven van deurwaarder en dergelijke omlaag.

VEREENVOUDIGING IN DE UITVOERING VAN REGELGEVING

- Versoepeling/vereenvoudiging regelgeving, met name wat betreft voorliggende voorzieningen.
- Betere en goedkopere voorziening voor kinderopvang voor mensen met een kleine beurs.
- Minder regels omtrent schuldhulpverlening en een snellere afwerking van de aanvraag.
- Versimpeling bij de belasting. Als mensen aangifte doen zou dit voldoende moeten zijn, ook voor de berekening van toeslagen. En mensen moeten hier laagdrempelig hulp bij kunnen krijgen.
- Mensen in armoede hebben vaak te veel zorgen waardoor het moeilijk wordt een weg te vinden in de administratieve rompslomp die vastzit aan de regelgeving. Dit zou dus makkelijker moeten kunnen. Nu worden kinderen bijvoorbeeld thuis gehouden als ze jarig zijn omdat ze niet kunnen trakteren op school.

BEVORDEREN WERKGELEGENHEID

- Voor vrouwen met een lagere opleiding, maar veelal wel meer capaciteiten, de ruimte bieden om scholing/werkervaring op te doen, waardoor uiteindelijk ook een hoger inkomen kan worden gerealiseerd.
- Arbeidsparticipatie onder vrouwen verhogen.
- Ondersteuning krijgen op de gebieden waar vrouwen precies problemen ondervinden voor wat betreft het krijgen/behouden van werk.
- Meer mogelijkheden voor (bij)scholing van mensen, om zodoende meer garanties voor de persoon zelf te creëren in voorzien van een stabiel inkomen.
- Het begint denk ik met een opleiding, dit maakt het gemakkelijker om een baan te vinden.
- Gratis taalles geven, maar wel opvang voor de kinderen regelen. Meteen daaraan gekoppeld doorstroom naar werk. Vaak hebben de vrouwen bevestiging nodig en zou een begeleider, die korte gesprekjes houdt, wel goed zijn.

EFFECTIEF PREVENTIEBELEID EN VROEG SIGNALERING

- Snellere hulpverlening, nu wordt er gewacht tot er schulden zijn en vervolgens wordt er gesaneerd. Vroeg signalering en eerder hulp bieden kan armoede voorkomen.
- Maak budgetcoaching ook toegankelijk voor mensen met lage schulden of met signalen van geldproblemen.
- Betere voorlichting en bereikbaarheid van aanbod voorzieningen bij armoedebestrijding en schuldhulpverlening.
- Versterking eigenwaarde en persoonlijke vaardigheden van de doelgroep door bijvoorbeeld zelfhulpgroepen en/of ondersteuning cliënten vanuit de wijk.
- Op het moment dat iemand in een WWB (Participatiewet) of andere uitkering met minimuminkomen terecht komt, meteen een inkomsten/uitgaven-overzicht maken met klant/budgetcoach, in aansluiting op de intake voor uitkering.
- Schakel met gemeente, door woningbouw en energieleveranciers, bij signalen achterstand. Meteen budgetcoach er op af.
- De overheid moet opties blijft scheppen om zoveel mogelijk vrouwen aan het werk te kunnen houden; dus goede en toegankelijke kinderopvang.
- Uit allerlei onderzoeken blijkt dat armoede overgaat van generatie op generatie. Dit houdt in dat het moeilijk is de achterstand in te halen vanuit een "achterstandspositie". De inzet zou moeten zijn kinderen in arme gezinnen extra te ondersteunen om deze achterstand in te halen om zodoende een betere start te geven.
- Preventie op verschillende vlakken (bijvoorbeeld omgaan met geld, administratie bijhouden, empowerment), ondersteuning door zowel professionals, eigen netwerk en lotgenoten, maatwerk leveren gelet op niveau, wensen en behoeften van de vrouwen.
- Meer aandacht voor onderwijs en taalbeheersing van mensen met een achterstand.
- Vaak wordt de armoede verborgen gehouden en komt dit pas aan het licht als de situatie al veel te ver uit de hand gelopen is. Bijvoorbeeld als mensen hun woning uitgezet dreigen te worden. Vaak zijn schulden dan al erg hoog opgelopen. Het zou mooi zijn als dit in een vroeger stadium al gesignaleerd kan worden. Mijn ervaring is dat als mensen bereid zijn hulp te zoeken en een plan te maken, er dan wel meer mogelijk is bij bijvoorbeeld woningcorporatie of gemeente. Als mensen dat niet willen wordt het een ander verhaal.

BEVORDEREN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

- Meer bewustwording bij vrouwen van hun financiële draagkracht en tevens aandacht voor emancipatie en rolverdeling man-vrouw.
- Vergroten van financiële zelfstandigheid van vrouwen. Al vroeg voorbereid zijn op plotselinge veranderingen. Versterken zelfbewustzijn en vertrouwen in eigen kracht.
- Opvoeding jeugd in geldzaken al op basisschoolleeftijd vorm geven.
- Budgetteren is een vaardigheid die jong geleerd moet worden, dus hieraan zou aandacht besteed moeten worden in het onderwijs. Mensen die in armoede leven en deze vaardigheid missen zouden hiervoor meer ondersteuning en handvatten moeten krijgen. Ook gekeken naar hun kinderen, om te voorkomen dat kinderen dezelfde weg in slaan.
- Kinderen al op jonge leeftijd bewust maken van eigen verantwoordelijkheid en het belang van economische zelfstandigheid en onafhankelijkheid.
- Gezinnen (samen met hun kinderen) leren inzicht te krijgen in eigen financiële situatie en hen leren prioriteiten te stellen.

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID BURGERS

- Houding van mensen in armoede; ik denk dat de transities hierop een positieve invloed hebben.
- Armoede is vaak pas zichtbaar wanneer mensen er zelf mee naar buiten treden. 'Buiten' kan zijn hun eigen netwerk, familie, vrienden, buurt, maar ook instanties zoals gemeenten, welzijnsorganisaties, enzovoort. Hierna kan er eventueel ook pas hulp worden geboden. Mensen willen meestal wel, maar zien/hebben nog te veel problemen om uit de armoede te komen.
- Mensen die nu in armoede leven kunnen elkaar versterken door ervaringen te delen en tips te ontvangen en uit te delen.
- Wij denken dat het goed zou zijn als kinderen al vanaf jonge leeftijd inzicht krijgen in het belang van onafhankelijkheid voor hun eigen ontwikkeling. Dit is allereerst een taak voor ouders. Vanuit overheid kan dat ondersteund worden door onderwijs of andere vormen. Wellicht ziet de wereld er dan een stuk beter uit. Vanuit onafhankelijkheid leveren mensen vaak graag een bijdrage in de samenleving en kunnen zij indien nodig ook voor anderen zorgen.

BIJLAGE 1

LEDEN VAN DE WERKGROEP

Naam	Organisatie
Carola de Bruijn	Platform minima Uden
Yolande Houben	PVR/Vluchtelingenwerk
Truus Houtepen	PVR/Voedselbank/Stichting Leergeld
Hanny Koolen	EVA Oost Brabant
Maria Merx	Wmo Raad Vught
Zoë Neeskens	AVANS Hogeschool, stagiaire bij Feniks
Giwei Ni	Stichting Platform regio Oss tegen armoede
Trees Pacilly	PVR/Stichting Leergeld
William Peters	BUS/Zet
Firouzeh Rad	Stichting Samen voor Gezondheid van Vrouwen
Anja van der Schoot	Zet, projectleider
Gerda de Vries	Feniks, stedelijk centrum voor emancipatie
Fantima Oulad Sedik	AVANS Hogeschool, stagiaire bij Feniks

BIJLAGE 2

LIJST VAN AFKORTINGEN

Anw	Algemene Nabestaandenwet
AOW	Algemene Ouderdomswet
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
IOAW	Inkomensvoorziening voor oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers
IOAZ	Inkomensvoorziening voor oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen
IWI	Inspectie Werk en Inkomen
KWIZ	Kenniscentrum Welzijn, Inkomen en Zorg
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Wajong	Wet Werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
Wsw	Wet sociale werkvoorziening
Wtcg	Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet Werk en Bijstand

BIJLAGE 3

SAMENVATTING

'HET VROUWELIJKE GEZICHT VAN ARMOEDE'

INLEIDING

In opdracht van de gemeente Tilburg heeft Feniks, Stedelijk Centrum voor Emancipatie, onderzocht of het armoedebeleid, in gelijke mate voor vrouwen en mannen, bijdraagt om de keuzemogelijkheden te vergroten en de maatschappelijke positie te verbeteren. Hieronder vindt u de belangrijkste bevindingen uit het onderzoeksrapport. Voor een uitgebreide analyse en bronvermeldingen kunt u het volledige rapport raadplegen²⁴. Het vaststellen van mogelijke emancipatie-effecten van het armoedebeleid is een complexe aangelegenheid. Vooral omdat in armoede onderzoek en beleidsnota's huishoudens doorgaans centraal staan en er zelden onderscheid wordt gemaakt tussen de seksen. Daarnaast is armoede gerelateerd aan verschillende beleidsterreinen en werd het onderzoek uitgevoerd in een tijd van grote veranderingen en bezuinigingen op het gebied van sociale zekerheid, die leiden tot een gewijzigde taak van de gemeente hierin.

HET ARMOEDEBELEID VAN DE GEMEENTE TILBURG

Het armoedebeleid van de gemeente Tilburg kenmerkt zich door een gedegen aanpak en een ruimhartig toekenningsbeleid. De gemeente heeft een duidelijke visie op armoede en een brede benadering. Men kijkt niet alleen naar de financiële effecten van een laag inkomen maar ook naar de gevolgen daarvan voor het dagelijkse leven, deelname aan de samenleving en aspecten die een negatieve invloed hebben op de zelfredzaamheid. Tilburg kent een integrale benadering van het armoedebeleid door het te relateren aan aanpalende beleidsterreinen, zoals Wmo en arbeidsmarktbeleid.

De economische crisis en bezuinigingsmaatregelen hebben grote gevolgen voor de minima. Uit een onderzoek van het Nibud blijkt dat de meeste huishoudens in Tilburg er vanaf 2012 flink in koopkracht op achteruitgaan. Feniks heeft een aantal casussen uitgewerkt voor deelneemsters aan de trajecten sociale activering, waarbij de inkomensachteruitgang schrijnende gevolgen heeft (zie rapport). Onder deze omstandigheden zal het veel creativiteit vergen om het ruimhartige armoedebeleid te continueren. Sinds 2011 is het armoedebeleid geïntegreerd binnen het grotere beleidsdomein Sociale Stijging.

Uit het onderzoek blijkt dat in Tilburg ruim driekwart van de minima vrouw is. Volgens de armoedemonitor heeft 94% van de eenoudergezinnen met een bijstandsuitkering een alleenstaande moeder aan het hoofd. Ook langdurige armoede komt het meest onder vrouwen voor.

²⁴ Schoot, A. van der, de Vries, G. (2012) *Het vrouwelijke gezicht van armoede. Emancipatie effecten van het armoedebeleid in de gemeente Tilburg*, Tilburg
Het integrale onderzoeksrapport is te verkrijgen bij Feniks (info@fenikstilburg.nl)

Ruim één op de tien kinderen in Tilburg leeft in een huishouden met een minimuminkomen. Bij Surinaamse en Antilliaanse kinderen is dat één op de drie en bij Turkse en Marokkaanse kinderen zelfs één op de twee. Bijna 2/3 van deze kinderen wordt verzorgd door een alleenstaande moeder

Ondanks de oververtegenwoordiging van vrouwen onder de minima wordt in de beleidsteksten niet expliciet verwezen naar beoogde effecten voor mannen en vrouwen. Het armoedebeleid gaat uit van huishoudens, waardoor armoede van vrouwen verborgen blijft. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft zullen preventief werken waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven.

INKOMEN

Het inkomen is niet gelijk verdeeld over mannen en vrouwen. Vrouwen verdienen 56% van wat mannen ontvangen. Ondanks wetgeving en andere maatregelen blijft het beloningsverschil tussen mannen en vrouwen hardnekkig. Vrouwen in het bedrijfsleven verdienen 9,3% minder voor gelijk werk dan mannen. Bij de overheid is dat 7,7%. Opvallend is dat de traditionele loonkloof tussen mannen en vrouwen al begint bij bijbaantjes van scholieren.

Vrouwen werken vaker dan mannen in deeltijd, hebben gemiddeld een lager uurloon en stoppen vaker (tijdelijk) met werken. Uitkeringen en pensioenopbouw zijn hierdoor lager. Op 40 tot 45-jarige leeftijd hebben vrouwen minder dan de helft van het pensioen van mannen opgebouwd. Na hun 65e zijn ze vaak aangewezen op enkel een AOW-uitkering. Migrantenvrouwen (en mannen) die minder dan vijftig jaar in Nederland hebben gewoond, krijgen daarnaast te maken met een AOW-gat.

Door meer te werken zouden vrouwen hun netto besteedbare inkomen kunnen verbeteren. Helaas treft de armoedeval vooral vrouwen. Uit berekeningen naar aanleiding van de rijksbegroting blijkt dat bijstandsmoeders er 5% in inkomen op achteruit gaan als ze 4 dagen tegen minimumloon gaan werken en het recht op inkomensafhankelijke regelingen (gedeeltelijk) vervalt.

In de laagbetaalde, flexibele banen zijn vrouwen oververtegenwoordigd. Laaggeschoolde banen bieden minder doorgroeimogelijkheden waardoor de kans op inkomensgroei gering is.

Ruim de helft (54%) van alle Tilburgse vrouwen kan financieel niet op eigen benen staan. Financieel afhankelijke vrouwen zijn kwetsbaar voor armoede, bijvoorbeeld na een scheiding. In Nederland eindigt één op de drie huwelijken in een echtscheiding. Het kan hen ook gevangen houden in een relatie waarin sprake is van huiselijk geweld.

Keuzemogelijkheden van vrouwen en mannen worden vergroot als ze betaalde arbeid en zorgtaken kunnen combineren. Zodra er kinderen komen is het in de praktijk vooral de vrouw die zorgt. Na een scheiding blijven kinderen meestal bij hun moeder wonen. Slechts in 5% van de gevallen wonen kinderen fulltime bij hun vader. In 15% van de gevallen deelt de vader de zorg voor de kinderen in de vorm van een co-ouderschap. Het doorbreken van rolpatronen en acceptatie van de crèche om mannen en vrouwen te helpen hun leven naar eigen inzicht vorm te geven, blijkt een moeizaam proces. De gemeente kan een rol spelen om deze rolpatronen te doorbreken.

Met een hoog inkomen kun je wel met een parttime baan economische zelfstandigheid verwerven, met een laag inkomen nauwelijks. Dit betekent dat kinderen van ouders met lage inkomens veel minder tijd van hun eigen ouders wordt gegund dan kinderen van ouders met hoge inkomens. Naast economische doelen zou in het beleid daarom ook gestreefd moeten worden naar zorgdoelen.

Vanuit emancipatie oogpunt bezien zijn op het gebied van inkomensondersteuning vooral positieve effecten te verwachten van regelingen die ondersteunend zijn voor opvang en zorg van kinderen, langdurige nazorg bij uitstroom uit uitkering (voorkomen armoedeval) en schuldhulpverlening.

SOCIALE STIJGING

Vrouwen hebben een grote inhaalslag gemaakt op het gebied van onderwijs en hebben hierdoor meer kansen op de arbeidsmarkt. Er zijn echter uitzonderingen. Zo blijkt voor tienermoeders het opvoeden van hun kinderen moeilijker te combineren met een opleiding dan voor tienervaders en hebben zij een slechte startkwalificatie. Veel meisjes uit etnische minderheden doen het goed op school, maar er is een aanzienlijke groep die na hun opleiding niet actief wordt op de arbeidsmarkt.

Maar liefst 60% van de potentiële herintreedsters heeft een opleidingsniveau onder het niveau van een startkwalificatie. Bovendien kampen deze vrouwen met verouderde kennis en kwalificaties vanwege hun vaak jarenlange afwezigheid uit het arbeidsproces. Zonder extra scholing, ondersteuning en begeleiding zal alleen het meest kansrijke deel van de herintreedsters aan het werk komen. De kwetsbare groepen vrouwen blijven dan buiten beeld. Deze groep zou geïntegreerd moeten worden in het participatiebeleid.

Gezondheid speelt een belangrijke rol bij armoede. Vrouwen ervaren over het algemeen meer gezondheidsproblemen dan mannen. Vrouwen uit etnische minderheden hebben meer langdurige aandoeningen. De arbeidsmarkt is de laatste jaren veeleisender en harder geworden. Dit maakt dat mensen met weinig opleiding, een ingewikkelde sociale situatie, weinig mentale capaciteit of lichamelijke dan wel psychische aandoeningen zichzelf minder goed staande kunnen houden dan vroeger.

Chronisch zieken en mensen met een beperking zijn langdurig of blijvend afhankelijk van een uitkering en hebben hogere kosten voor hun levensonderhoud. Hun kansen op sociale stijging zijn gering. Sociale participatie is voor deze groep extra belangrijk omdat ze door hun ziekte of beperking al minder mogelijkheden hebben om mee te doen.

Ook vrouwen die langdurige mantelzorg verlenen kunnen geconfronteerd worden met armoede en sociale uitsluiting. Mantelzorg kost tijd en geld, vermindert mogelijkheden voor betaalde arbeid en kan leiden tot sociaal isolement. In het kader van de Wmo/AWBZ zal er dan ook voor gewaakt moeten worden dat een beroep op eigen zorgverantwoordelijkheid niet ten koste gaat van economische zelfstandigheid en sociale participatie.

Het bevorderen van participatie en activering behoort tot het gemeentelijke armoedebeleid. Tilburg probeert allereerst mensen toe te leiden naar een betaalde baan. Waar geen mogelijkheden zijn voor regulier werk, wordt gezocht naar kansen voor activiteiten in het kader van de AWBZ/Wmo en aansluiting met de wijk. Mensen met WWB uitkering voor wie 'meedoen in de samenleving' niet vanzelf gaat, kunnen in Tilburg deelnemen aan trajecten sociale activering. Hierdoor krijgen vrouwen op korte termijn perspectief om 'het leven op orde te brengen' en op langere termijn op werk of maatschappelijke inzet.

BEVORDEREN GEBRUIK INKOMENSONDERSTEUNENDE EN PARTICIPATIEBEVORDERENDE REGELINGEN

Ondanks een goed armoedebeleid is er ook in Tilburg sprake van verborgen armoede en zijn inkomensondersteunende regelingen onvoldoende bekend of worden niet gebruikt. Volgens de armoedemonitor 2011 maakte 18,2% van de huishoudens in Tilburg die korter dan 3 jaar een inkomen op minimumniveau hebben van geen enkele regeling gebruik, hoewel ze daar wel recht op hebben. Uit Belgisch onderzoek komt naar voren dat 68% van de vrouwen probeert te verbergen dat ze het moeilijk heeft om rond te komen en 59% geen financiële durft hulp te vragen.

Tilburg probeert onderbenutting te voorkomen door duidelijke en gerichte voorlichting en communicatie, intensieve ketensamenwerking, ondersteuning bij administratie en persoonlijke benadering.

TOT SLOT

Tilburg kent een gedegen en ruimhartig armoedebeleid, maar de invalshoek van emancipatie heeft tot nu toe te weinig aandacht gekregen. Met een genderaanpak is er nog winst in te behalen, zowel voor arme vrouwen zelf als voor de samenleving. In Vlaanderen spreekt men van "kansengroepen", in plaats van "kwetsbare burgers". Een mooie en treffende omschrijving, want er liggen volop kansen. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft zullen preventief werken waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven. Door te investeren in vrouwen, investeren we in de toekomst van hun kinderen en daarmee in de volgende generaties. Reproductie van armoede wordt dan doorbroken.

BIJLAGE 4

CONCLUSIES RAPPORT 'VROUWEN, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING IN NOORD-BRABANT'

DE CIJFERS

Ondanks een gedegen armoedebelid en ruimhartige toekenning van regelingen en voorzieningen neemt de armoede in Brabant gestaag toe. Het gaat inmiddels om 10% van de bevolking. Zo'n 25 jaar geleden lag dat percentage nog op 4%. Onder de minima neemt het aantal vrouwen disproportioneel toe. Dit wordt wel de feminisering van de armoede genoemd.

Dit verkennend onderzoek heeft geen gegevens opgeleverd over het percentage vrouwen en mannen onder de minima in Brabant. Uit andere onderzoeken²⁵ weten we dat ongeveer driekwart van de minima uit vrouwen bestaat. Ook langdurige armoede komt het meest onder vrouwen voor. Van de kinderen die leven in een huishouden met een minimuminkomen, leeft 3/5 deel in een eenoudergezin met een bijstandsuitkering. Vrijwel altijd staat hier een alleenstaande moeder aan het hoofd.

Uit de gegevens van dit onderzoek blijkt dat bijna de helft (46,48%) van de Brabantse vrouwen geen loon heeft, of een loon onder 70% van het bruto minimumloon. Bijna de helft van de Brabantse vrouwen is dus financieel afhankelijk van anderen, voor mannen is dit 30%. Ze zijn kwetsbaar voor armoede bij echtscheiding of bij werkloosheid of overlijden van de partner.

Gemiddeld 60% van de vrouwen in Brabant heeft een betaalde baan. Bij de gemeenten die aan het onderzoek hebben meegedaan varieert dit tussen de 47% en de 67%. Een hogere arbeidsparticipatie van vrouwen is goed voor de economie en draagt bij aan de economische zelfstandigheid van individuele vrouwen. Helaas is deelname aan betaalde arbeid niet altijd een garantie voor ontsnapping uit de armoede. Zo hebben veel alleenstaande moeders betaald deeltijdwerk op minimumloonniveau waardoor ze toch nog gedeeltelijk afhankelijk zijn van een uitkering.

Scholing en beroepsoriëntatie zijn belangrijke instrumenten voor vrouwen om een goede positie op de arbeidsmarkt te verwerven. Bij potentiële herintreedsters zien we dat meer dan de helft een opleiding heeft onder het niveau van een startkwalificatie en verouderde kennis en kwalificaties. Helaas neemt volgens dit onderzoek slechts 1,5% van niet uitkeringsgerechtigde vrouwen deel aan re-integratietrajecten. Bij vrouwen met een uitkering neemt ruim de helft deel aan een re-integratie traject.

²⁵ Schoot, A. van der, de Vries, G. (2012) Het vrouwelijke gezicht van armoede. Emancipatie-effecten van het armoedebelid in de gemeente Tilburg, Tilburg.
Meulders, D en S. O'Dorchai (2010). Gender en Inkomen Analyse en ontwikkeling van indicatoren BGIA, Brussel.

Er zullen altijd mensen zijn die, door een combinatie van factoren, geen regulier werk kunnen verrichten. Doordat de arbeidsmarkt de laatste jaren veeleisender is geworden, wordt deze groep groter. Sociale activeringstrajecten kunnen bijdragen aan zinvolle maatschappelijke participatie en het doorbreken van sociaal isolement.

BELEID

De gemeenten die aan dit onderzoek hebben deelgenomen vinden het niet belangrijk om binnen het armoedebeleid onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen. De gemeenten geven aan dat ze uitgaan van een algemeen ofwel generiek beleid en dat ze gericht zijn op individuele maatwerkondersteuning. Het beleid zou voor alle groepen burgers dezelfde effecten moeten hebben. Uit het onderzoek zijn onvoldoende sekse specifieke gegevens gekomen om na te gaan of de aanpak van de gemeenten ook werkelijk dezelfde effecten heeft voor mannen en vrouwen. Bij deelname aan re-integratietrajecten zien we dat vrouwen licht in de minderheid zijn. Over andere regelingen zijn onvoldoende gegevens verkregen.

Zelfs als beleidsmaatregelen dezelfde effecten voor vrouwen en mannen zou hebben blijft het een feit dat driekwart van de minima uit vrouwen bestaat. Als er geen preventieve maatregelen genomen worden zal dit niet veranderen. Structurele oplossingen voor de oorzaken waarom armoede vrouwen harder treft, zullen preventief werken, waardoor er minder mensen onder de armoedegrens leven.

Aandacht voor structurele oorzaken van de feminisering van de armoede wordt bevorderd door emancipatiedoelstellingen op te nemen in de visie en doelstellingen van het gemeentelijke armoedebeleid. Een eerste stap hierbij is om statische gegevens op inkomen en armoede vanuit m/v-aantallen te verzamelen en analyseren. Ervaringsdeskundige vrouwen kunnen een belangrijke adviesfunctie vervullen voor beleidsmakers.

De belangrijkste oorzaken van armoede liggen aan factoren die buiten de invloedssfeer van de gemeente liggen. Zo hebben bovenlokale regelingen een aanmerkelijk grotere invloed op het netto inkomen dat iemand ontvangt dan lokale regelingen. Een gemeente heeft geen bevoegdheden op het gebied van loonregelingen en geen wettelijke taken om de inkomenskloof tussen mannen en vrouwen te verkleinen. Toch kan op lokaal niveau wel degelijk een bijdrage geleverd worden om de economische zelfstandigheid van vrouwen te vergroten. We hebben gezien dat verschillende lokale regelingen een positief effect kunnen hebben; regelingen die ondersteunend zijn voor de opvang en zorg van kinderen, re-integratie en participatieregelingen, nazorg bij uitstroom uit een uitkering en schuldhelpverlening. Nog meer effect kan gehaald worden door informatieverstrekking over genderaspecten en gendermechanismes, zodat burgers zich ervan bewust zijn. Ook kunnen genderaspecten betrokken worden in de lobby naar de rijksoverheid, bijvoorbeeld via de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

